

ULUSLARARASI BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU-III

**20. Asırda İslâm Düşüncesinin Yeniden Yapılanması ve
Bediüzzaman Said Nursî**

İlmi Heyet

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. İbrahim Canan,
Prof. Dr. Suat Yıldırım, Prof. Dr. Ahmet Akgündüz, Prof. Dr. Faris Kaya

Yayına Hazırlayan

Mehmet Paksu

Tercümeleler

Arapça

Veli Sırım, Abdülaziz Hatip, Kenan Demirtaş

İngilizce

Metin Karabaşoğlu

Almanca

Nuriye Uşşak

Dizgi

Nesil Basım Yayın

551 32 25

Baskı, Cilt:

Nesil Matbaacılık A.Ş.

551 32 27

ISBN 975-408-271-5

©

Bu eserin yayın hakkı Nesil Basım Yayın A.Ş.'ye aittir.

◆

Sanayi Cad. Bilge Sk.No: 2

Yenibsona / İSTANBUL

Tel: (0212) 551 32 25 pbx



BEDIÜZZAMAN'IN DÜŞÜNCESİNDE DİL YÖNÜYLE İ'CÂZ-I KUR'ÂN

ABDÜRREZZAK ABDURRAHMAN ES-SA'DÎ*

Bediüzzaman'ın düşüncesinde dil yönüyle i'câz-ı Kur'ân

Bediüzzaman'ı yakından tanıdıktan sonra, selef ve halef uleması arasında onun bir benzerini bulabilmek için çok çalıştım ve sonunda anladım ki, ulemadan hiç birisini Bediüzzaman'a benzetmek, onun bir benzerini bulmak çok güç. Çünkü Bediüzzaman, bu ümmetin selef âlimlerinin içinde, onlara nazaran ne sadece 'en faziletli'si ne de sadece 'en ileri marifet sahibi' olanıdır. İslâm tarihi boyunca nice mütefekkirler, mücahidler, âlimler ve fakihler vardır ki, dünya durdukça onlar şerefle ve ihtiramla anılacaklardır. Ancak Bediüzzaman, umumî ve hususî hatlarıyla bütün hayatı açısından, sahip olduğu ilim, maarif ve geniş muhakeme melekesi, cihadi ve dâvâsi açısından tek başına bir ümmettir. Geçmiş İslâmî kültürü bütünüyle kavramış, yaşadığı asrın tüm yeniliklerini kucaklamış; geçmişin mirasını inkar etmeksizin, mevcut yeniliklerden gafil olmaksızın eskiyle yeniyi gayet uyumlu bir şekilde kendisinde toplamıştır.

İnsanın zihninde ister istemez, Bediüzzaman'ın marifet (bilgi) yönünden tek yönlü olduğu, sınırlı bir ilimde genişlemesine bir itilâa (kapasiteye) sahip bulunduğu düşüncesi belirebilir. Zira o, bir cihad, dâvâ ve irşad adamıdır. Cihadında ve dâvâsında kullanabileceği bir ilmi elde etmeye ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç ise tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslâmî ve şer'î ilimlerle karşılanabilecektir. Ortaya koyduğu ilmi eserleri dikkatle gözden geçiren bir kimse, sahip olunması gerekli ilimler açısından böyle bir

*Prof. Dr. ABDÜRREZZAK ABDURRAHMAN ES-SA'DÎ

1949 Irak doğumludur. Arap Dili ve Edebiyatı Profesörüdür. 1979'da Ezher Üniversitesinde masternı yaptı. 1984'de Mekke Ümmü'l-Kura Üniversitesinde doktorasını tamamladı. Halen Irak'ta Temel Bilimler Fakültesi Dekanlığını yapmaktadır. Yayınlanmış birçok eseri vardır.

vehmi terkedecektir. Çünkü o, ulûm-u şerîadaki derinliğinin yansısıra modern ilimlerde de geniş bir kapasiteye sahiptir.

Bediüzzaman'ın sahip olduğu geniş maariften birisi, Arap dilindeki birikimi, sarf, nahiv ve belâğat yönlerinden derin bilgisi, bu dilin lügatını, edebiyatını, nesrini, şiirini ve benzerlerini çok iyi kavramış olmasıdır. Sarf ve nahivden bahsetse zamanının Mibrad'ıdır. Lügattan söz etse, asrının Halil'idir. Arap belâğatından ve İ'câz-ı Kur'ân'dan bahsetse, ulemanın Cürcânî'si, belîğlerin Sekkâkî'sidir.

Bu tebliği, Bediüzzaman hakkında yeterli bilgi ve materyal elde edememe korkusu ve endişesi içinde yazmaya çalıştım. Bu yüzden de, kemiyet ve keyfiyet ağırlığı taşıyan bir tebliğ sunabilme açısından itmi'nan sahibi olabilmek için, nahiv, lügat ve belâğat gibi lügat-ı Arabiyyenin dallarından herbirini şamil bir araştırma yapmaya mecbur kaldım. Böylelikle, en başta hayatıyla ilgili konulardan bahsettim; ta ki ele aldığı konular panel için sunulmaya layık olsun. Tebliğin sonunda ise şu ibareye yer verdim:

"Bir mülâhaza: Bu tebliğ gerektiğinde değiştirilebilir." Bu ibare, tebliğdeki bahislerde ve taleplerde bazı değişiklikler yapılabileceğine dair en uygun bir senettir. Hiç şüphesiz, Bediüzzaman'ın sahip olduğu belâğat, sarf ve nahiv ilimleri hakkında, bu dallardan her bir dal ile alakalı uzun uzun bahisler kaleme almak yeterli değildir. En uygun olanı, Bediüzzaman'ın belâğat yönünü incelemektir. Hatta böyle bir konuda ilmi bir risale yazan kişinin bu çalışması kendisine master ve doktora ünvanı kazandırabilir.

1. BÖLÜM

Bediüzzaman'a göre dil yönüyle İ'câz-ı Kur'ân

Bediüzzaman Said Nursî, büyük bir inayet eseri olarak, 1882'den 1888'e kadar süren Arapça tedarisatıyla ilmi hayatına başlamıştır. Bu esnada sadece sarf-nahiv okumuyordu. Bunu, onunla tanınmış Fethullah Efendi arasında geçen şu konuşmadan anlayabiliriz:

Molla Fethullah, Molla Said'e:

"Geçen sene *Suyutî* (yani bu zatın *Kitabü'l-Behcetü'l-Mardiyye fi Şerhi'l-Elfiyye* isimli kitabını) okuyordunuz. Bu sene Molla Cami'yi mi okuyorsunuz?"

Molla Said şöyle cevap verir:

"Cami'yi bitirdim."

Molla Fethullah hangi kitabı sorduysa "bitirdim" cevabını alınca hayrete düşer. Bu kadar kitabı kısa bir zaman içinde bitirmesini aklına sığdıramaz. Bunun üzerine genç Said'i imtihan eder. Ancak bütün sorularına gayet ikna edici cevaplar alınca şaşkınlığı daha da artar.

Bu örnek, Bediüzzaman'ın sarf, nahiv ve belâğat yönlerinden Arap diliyle ne kadar insicamlı olduğu, hatta Arapçayı ne kadar çok sevdiğini açıkça gösterir.

Çünkü o, Kur'an'daki halavetten, Arapçanın üsluplarındaki güzellikten büyük zevk alır ve bu dilin, Allahü Tealânın rızasını kavuşmada vasıta olan ibadetlerin dili olduğuna inanır.

Risale-i Nur Külliyyatını yakından inceleyen bir kimse, bu eserde Kur'an-ı Kerim'deki i'câz-ı lügavîye (dil yönüyle i'câz) dair gayet geniş ve doyurucu bir şekilde yer verildiğini görecektir. Hiç şüphesiz bu hal, mezkur eserin lügavî (dil) yönünden metanetini, Arapça konusundaki ihtisasını ve ince nazarını gösterir. Bu ciheti tam anlamıyla anlatmak epey uzun yer ve zaman alır. Ben sadece konuyla alakalı bazı örnekler vermekle yetineceğim.

Hakkında bir re'y (görüş), tercih ve mufassal içtihad bulunan konuların özelliklerine temas edelim.

Kur'an-ı Kerim'deki Arap harfleri

Bediüzzaman, Allah-u Teala'nın Kur'an-ı Kerim'deki her bir Arap harfine bir sırr-ı i'câzî yüklediği ve bunu sadece ihtisas ve ma'rifet sahiplerinin idrak edebileceği düşüncesindedir. Ayet-i kerimelerden örnekler vererek bu konuyu açıklık getirir.

- Sürelerin başında yer alan haruf-u hecâî hakkındaki görüşleri.

Bediüzzaman, haruf-u mukattaa hakkında, Allah'ın, harfleri bazı sûrelere bir açılış yaptığını, her birisine nazil olduğu asrın en fasih ve belîğ söz söyleyenleri âciz bırakacak şekilde lügavî ve manevî olarak sayısız i'câz yüklediğini beyan eder.

Bakara sûresinin ilk âyeti olan **الم** kelamı hakkındaki yorumunda Bediüzzaman şunları zikreder:

"Evvelen; **الم** sûrelerin başında yer alan diğer kardeşleriyle beraber haruf-u hecanın yansıması teşkil etmektedir. Ki, bu harfler bütün kelimelerin temel unsurlarıdır. Aynı zamanda, sûrelerin başında yer alan bu müfred harflerin sayısı 78'dir. Eğer mükerrem olanları bir kenara bırakırsak geriye 14 harf kalacaktır. Bunlar; Elif, lâm, mîm, sâd, kâf, hâ, yâ, u, sin, hâ, kâf, nûn, ayın."¹

Bediüzzaman birbirine zıt zıfatlara sahip olan harflerin olması halinde bunlara "Ezvâc" (ikil), sıfat olarak zıddı olmayan harflere "Evtâr" (tekil) deyimini kullanmıştır.

Bediüzzaman, Kur'an-ı Kerim'deki i'câz-ı harfî hususunda başka isbat yolları denemiştir. İşte bunlardan bazıları:

"Mânâdan soyulmuş, şu hece harflerinin zikri, muânzılın hüccetsiz bırakmaya işaret eder. Evet, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan, şu mânâsız harflerin lisan-ı haliyle ilan ediyor ki: 'Ben sizden belîğ mânâları, hükümleri, hakikatleri ifade eden yüksek hutbeleri ve nutukları istemiyorum. Yalnız şu ta'dât ettiğim harflerden bir nazire yapınız, velev iftira ve hikâyelerden ibaret bile olursa olsun!'"²

"Harfleri ta'dât ile heceleme, yeni kıraata ve kitabete başlayan mübtedilere mahsustur. Bundan anlaşılıyor ki: Kur'an, ümmî bir kavme ve mübtedi bir muhite muallimlik yapıyor."³

¹ Bu meselenin misalleri için bkz. İşârâtü'l-i'câz, s. 32 ve devamı.

² A.g.e., 33-34

³ A.g.e., 34

Harflerdeki intizam

Bediüzzaman, kelimat-ı Kur'âniyedeki hecâ harflerinin nazmını, Kur'ân lafzındaki fesahat esbabından birisi olarak görür ve buna bir örnek olarak Âl-i İmrân sûresi 154. âyetini örnek olarak gösterir. Bu âyette Cenab-ı hak şöyle buyurmaktadır:

"Sonra Allah, bu kederin ardından size bir emniyet, bir uyku verdi de, içinizden ihlas ile iman etmiş olanları o uyku sanverdi... Allah, gönüllerde saklı olanı hakkıyla bilir."

Bu âyetteki Arap harflerinin i'câzı konusunda Bediüzzaman aşağıdaki açıklamaları yapmaktadır:

"İşte şu âyette bütün hurûf-u hecâ mevcuttur. Bak ki, sakil, ağır bütün aksam-ı huruf, beraber olduğu halde selasetini bozmamış. Belki, bir revnak ve muhtelif tellerden mütenasib, mütesanid bir name-i fesahat katmış. Hem, şu lem'a-i i'câza dikkat et ki, hurûf-u hecâdan 'yâ' ile 'elif' en hafif ve birbirine kalb olduğu için, iki kardeş gibi her birisi yirmibir kere tekrarı var."⁴

Kur'ân-ı Kerim'deki Arapça lafızlar

Bediüzzaman, Arapça lafızlar üzerinde itinayla durmakta, Kur'ân lafızlarının çok ince bir dengeyle vaz'edildiğini, her bir kelamın, her bir kelimenin, hatta her bir harfin, hatta ve hatta bazı yerlerdeki sükûnun dahi bir çok vecihlere sahip olduğunu belirtir. Her bir muhatabın, âyetlerdeki muhtelif kapılardan girerek bundaki nasibini ve hazzını alabilmesi için onlara müteaddid vecihler sunar.

Bediüzzaman bu konuda ⁵ وَالْجِبَالِ أَوْتَادًا⁵ âyetinden hareketle, bu âyetin her muhataba göre farklı vecihlerinin bulunduğunu açıklar.⁶

Kur'ân-ı Kerim'de bu âyetin benzerleri alabildiğine çoktur.

Lafzın hakikî lügat mânâsından mecazî istilâh mânâsına geçiş

Herkesçe malumdur ki, lügat mânâsıyla kelimeler, aslı mânâlarıyla kullanılır ve Araplar bir lafzı asıl mânâsıyla, hakiki anlamda kullanır. Zamanla dil gelişmiş, bu kelimeler kanun, örf ve benzeri alanlarda istilâhî mânâlarıyla kullanılır olmuştur. böylelikle lafızlar, hakiki mânâsıyla mecazi mânâ arasındaki bir bağlantıdan dolayı mecazi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Lügat (dil) uleması bu konunun üzerinde önemle durmuşlar, telif ettikleri eserlerinde bundan bahsetmişlerdir. Bunlardan birisi 39 h. tarihinde vefat eden Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris'tir. Es-Sâhibî isimli eserinde bu konuya genişçe yer vermiş, "Kelamın Hakaikî ve Mecazî Konusunda Arabın Kuralları Babı"⁷ başlığı altında bir bölüm ayırmıştır. Bunun yanısıra "Babü'l-İstiâre" başlığıyla, istiareyle alakalı Arapların kurallarını dilé getirmiş, bunun bir kelimeyi bir başka konuyla alakalı olarak kullanmak şeklinde uygulandığını, örneğin Arapların, ayrılığa düşüldüğünde "Asâları

⁴ Bu meselerin misali ve devamı için bkz. Sözlür, s. 351-52.

⁵ Nebe Sûresi, 7

⁶ Sözlür, 363-64.

⁷ Es-Sahibi, İbn Faris, 321

yarıldı" dediklerini, aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'de bu sanata örnek olarak yeniden yaradılışı ifade için "Einnâ le-merdüdüne fii-hâfirah"⁸ kelamının kullanıldığını söyler.

Bediüzzaman aynı konuya besmelede geçen "er-Rahmânirrahim" cümlesiyle ilgili değerlerdirme yaparken temas etmektedir. Ona göre bu iki ismin mânây-ı aslîsi kalbin rikkatiyle alakalıdır. Böyle bir hal ise Hâlık'ımız hakkında muhal bir durumdur. O halde bu iki isim aslında bir mânâdan diğer mânâyâ nakledilen ve birinci mânâyâ irtibatlı olan iki sıfatı ifade etmektedir. Rahmet, lügat yönüne bakılmaksızın, bütün insanlara temas eden in'am ve ikram mânâsını gerektirmektedir. Mânâyı mecazinin mânây-ı hakikinin lafzıyla, üslubuyla gösterilmesindeki hikmet, insanların me'luf ve malumları olmayan mânâları ve hakikatları zihinlerine yakınlaştırıp kabul ettirmektir. Tıpkı küçük bir çocuğun yakınlığını ve sevgisi kazanmak için onunla konuşmak gibi.

Bediüzzaman'a göre kelimadan maksud olan şey mânânın ifadesidir. Ancak bu, mânânın kalbe ve hisse vasıl olmasıyla tamam olabilir. Bu ise, muhatabın me'luf olduğu bir diğer mânânın, hakiki mânâ üzerine giydirilmesini gerektirir.⁹

Lügavî ve şer'î mânâları açısından "din" lafzı

Arap lügatında din "mücazat ve mükâfat" anlamlarını taşır. Şöyle denilir; "Yaptığı bir davranışından dolayı, ona karşılığını verdim ve onu mükafatlandırdım." Aynı şekilde **يَوْمَ الدِّينِ** "Din günü" ifadesi "Yevmü'l-cezâ-davranışların karşılığının verileceği gün" anlamını taşır. Yine Arapçada şöyle bir örnek vardır: "Ne yaparsan karşılığını öyle görürsün."¹⁰ Din aynı zamanda tâat anlamını da ifade eder. Amr b. Gülsüm şöyle der:

"Ne günlerdir ki, aldatma bizim için şeref oldu:
Melike itaat bize şart iken, yaptığımız isyan oldu."

Aynı şekilde din, âdet ve durum anlamı taşır. Arablar şöyle der; İşte benim dinim ve âdetim hala böyledir. Diğer yandan, Lügatü'l-Arab âlimlerinin zikrettiği dine dair başka mânâlar da vardır.¹¹

Bediüzzaman, Allah'ın buyurduğu "Yevmüddin" kelamından lügavî ve şer'î olmak üzere iki mânâ çıkarmıştır.

Bediüzzaman'ın görüşüne göre, "din" kavramının lügat mânâsı, cezâ (karşılık), yani hayır olsun, şer olsun yapılan bütün fiillerin karşılığının verildiği cezâ günüdür.

Şer'î mânâsı ise, Allah'ın insanoğluna yüklediği hakaik-ı diniye ve nizâm-ı İlahiye mecmuasıdır. Bu yolla insan, sebeplere mîtraat eder ve bunları müsebbebatla irtibatlandırır. Aynı şekilde bunlarla itikad, amel ve kavî arasında irtibatlar kurar.¹²

⁸ Naziat; 34

⁹ İşârâtü'l-'câz, 15

¹⁰ Lisânü'l-Arab, 13/169

¹¹ A.g.e.

¹² İşârâtü'l-'câz, 20

Bediüzzaman'ın lügavî seçimleri

Bediüzzaman Arap lügatından mümkün olduğu ölçüde farklı delaletler arasında seçimler yapar. Lafzın ifade ettiği mânâları yol bulabildiği ölçüde ortaya koyar ve bazan bunlardan birini diğerine tercih eder. Örneğin 'Rab' kelimesi Arapçada 'malik, bir şey üzerinde hakkı olan' gibi anlamları ifade eder. Buna göre bir şeyin rabbi onun sahibidir. Ancak bu kelime Allah'da başkaları için sadece mukayyed olmak şartıyla izafe edilebilir.

"*er-Rabbü'l-muslih*", bir kişinin herhangi bir şeyi ıslah etmesi halinde kullanılır.¹³

Bediüzzaman ise, "Rab" kelimesinin en son kullanılan lügat mânâsını seçmiştir. Şöyle der; "Her bir cüz'ü bir âlem mesabesinde bulunan şu âlemi bütün eczasıyla terbiye ve yıldızlar hükmünde olan o cüz'lerin zerratını kemal-i intizamla tahrik eder."¹⁴

Lafızların mânâlarındaki izafetler

Bediüzzaman Kur'an-ı Kerim'deki i'câz-ı lügaviyeyi çeşitli yollarla ibraz etmeye çalışmıştır. Bunlardan birisi, kelimenin lügat mânâsını alabildiğine genişleterek, muhataplardan, müteakillerde ve gaiblerden oluşan bir grubun daha fazlasını içine alacak kadar şamil hale getirmeye çalışır.

¹⁵ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ İlahî kavlinde, 'hedy'in mânâsı olarak hidayeten ve hediyyeten doğruyu gösteren mânâsını buluruz, Burada hedy yolu beyan edilmiştir. Hedy ise dalâletin zıddı olan reşâd (istikametten sapmamaktır).¹⁶

Bediüzzaman bu mânâlara bir ilave yapar ve dört ayrı şekilde bu âyetin tefsirini yapar:

"İhdinâ ile istenilen şeylerin ayrı ayrı ve müteaddit olması,
İhdinâ mânâsının da ayrı ayrı ve müteaddit olmasını icab eder.
İhdinâ, dört masdardan müştaktır.
İhdinâ, sebat ve devam mânâsını ifade eder.

Zengin olan isterse, ziyade mânâsını; fakir olan isterse, i'tâ mânâsını; zayıf olan isterse, iâne ve tevîk mânâsını ifade eder."¹⁷

Bir kelimenin bir başkasının mânâsına tazmini (katılması)

Tazmin, Arapların kullandığı üsluplardan birisidir. Ulema bu üslup hakkında bahis açmaya büyük özen gösterirler. Tazmin, bir kelimenin başka bir kelimenin mânâsına katılması, böylelikle mecrasının değiştirilmesi demektir. Böyle bir uygulamanın gayeleri hayli çoktur. Bunlardan birisi, aynı anda iki mânânın verilmesidir. Bu, bir tek mânânın verilmesinden daha güçlü bir uygulamadır. Eğer bir fiil 'lâzım' olur, o fiilin zımındaki mânâ 'müteaddi' olursa, neticede o fiil de 'müteaddi' olacaktır. Tam tersi de olabilir; Bir fiil tek yönlü 'müteaddi' olabilir ve ifade ettiği mânâ ise iki

¹³ Lisânü'l-Arab, 1/399

¹⁴ İğârâtü'l-İ'câz, 18

¹⁵ Fatiha, 5

¹⁶ Lisânü'l-Arab, 15/353

¹⁷ İğârâtü'l-İ'câz, 23

yönlü 'müteaddi' olabilir. Bu durumda her iki mânâ için de geçerlidir. Bir misal verecek olursak:

"Ha-fe-ra" (kazdı) fiili tek yönlü 'müteaddi' bir fiildir. Ancak "*Hafertü bi'ran*" (bir kuyu kazdım) şeklinde kullanılacak olursa "sayyera-değiştî" mânâsı zımında bulunduğu için iki yönlü müteaddi olmaktadır. Böylelikle "*Hafertü vesate'd-dâri bi'ran*-Evin ortasına bir kuyu kazdım" şeklinde kullanınız. Buradaki "bi'ran" kelimesi "men" zamirinin yerine takdir olunamadığından dolayı "temyiz" olarak i'rab edilemez.

Örneğin "a-zi-me" fiili "yüceldi" anlamında lâzım bir fiildir. Ancak bunun zımında "niyet etti" anlamı kastedilirse müteaddi olacaktır. Nitekim şu âyette aynı mânâ vardır; ¹⁸ وَلَا تَعْرَمُوا عَقْدَةَ النِّكَاحِ (İddetleri dolmadıkça nikah bağına bağlamaya niyetlenmeyin.)

Tazmin, lügatçilerin bahsettikleri gibi takdir değildir.¹⁹

Bediüzzaman, tazmin konusundaki değerlendirmelerini ²⁰ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ (Allah onların kalplerini mühürlemiştir.) âyet-i kerimesinin tefsiri esnasında yapmıştır. "خَتَمَ" fiil-i müteaddi olduğu halde *عَلَى* ile zikredilmesi, hatmedilen kalbin dünyaya bakan kapısı değil, ancak ahirete nazır olan kapısı seddedilmiş olduğuna işarettir. Ve keza hatmin alamet-i mânâsını ifade eden vesm'i (damga) tazammun ettiğine işarettir. Sanki o hatm, o mühür, kalplerinin üstünde sabit bir damgadır ve silinmez bir alamettir ki, daima melaikeye görünür."²¹

Aynı yorum şu âyet-i kerime için de geçerli olabilir; "Onun sünnetine muhalefet edenler, başlarına bir bela gelmesinden yahut pek acı bir azabın kendilerine erişmesinden sakınsınlar."²² Burada zikredilen "hâlefe" fiili, "harece" fiilini tazammun etmektedir. Lazım iken müteaddi olmuş ve "Onun sünnetinden çıkanlar." anlamını taşımıştır.

2. BÖLÜM

Bediüzzaman'a göre Nahvî açıdan i'câz-ı Kur'ân

İkinci bölümün başında, Bediüzzaman'ın küçük yaşlarından itibaren Arap dili ilimlerini elde etmesi ve bu alanın derinliklerine kadar nüfuz etmesini dile getirmiş-tik. Bu bölümde ise, Bediüzzaman'ın nahvî yönünü ele alacağız ve onun nahv-i Arabiye ne derece vasil olduğunu, nahvi kaideleri doğrultusunda i'câz-ı Kur'ân'ı nasıl ortaya koyduğunu isbat eden örnekler vereceğiz. Bediüzzaman hakikaten çok küçük yaşlardan itibaren nahvî ta'limine başlamış, ilm-i nahvin ana metinlerini ve

¹⁸ Bakara; 235

¹⁹ Tazmin konusunda daha geniş bilgi için bkz: el-Eşbâh ve'n-Nezâir, 1/241-253

²⁰ Bakara; 7

²¹ İşârâtü'l-i'câz, 85

²² Nur; 63

şerhlerini hıfz etmişti. Hatta sarf ve nahivle ilgili tedrisi birkaç seneye sınırlıydı. Dahası, bu ilimden başka diğer şer'î ilimleri tedris etmemişti. Çünkü ona göre, lügat ilimleri nasların anlaşılmasında ve şer'î hükümlerin istinbatında esastı.

Bediüzzaman'ın sarf ve nahiv hakkındaki görüşü

Bediüzzaman şöyle der:

"Felsefe-i beyaniye müşabih, Nahvin dahi bir felsefesi vardır. O felsefe ise vâzın hikmetini beyan eder. Kütüb-ü nahviyede mezkur olan, münasebat-ı meşhure üzerine müessesdir. Meselâ bir mâmüle iki âmîl olmaz. Ve 'Hel' lafzı fiili görüldüğü gibi sabretmez, visal ister. Hem fail kuvvetlidir, kavî olan zammeyi kendine gasbeder. meselâ, haric ve kâinata cari olan kanunların birer aks-i misalidir.

"*Tenbih*: Bu münasebat-ı nahviyye ve sarfiyye olan hikmet-i vâzih ise; felsefe-i beyan derecesinde olmaz ise de, pek büyük bir kıymeti vardır. Ezcümle: İstikra' ile sabit olan ulûm-u nakliyyeyi ulûm-u aklıyenin sûretlerine çeviriyor."²³

Marifet 'Elif-lam'ı (Kelimelerin başına gelip, onun belirgin bir mânâ taşımamasını sağlar).

Nahiv âlimleri lâm-ı tarifi (Elif-lam) üç kısma ayırırlar:

- 1- Tarif-i ahd için kullanılan,
- 2- Tarif-i cins için kullanılan,
- 3- İstiğrak için kullanılan lam-ı tarif.

• Ahd için kullanılan lam-ı tarif ikiye ayrılır:

a) Ahd-i zikrî. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi; "Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun misali, bir lamba yuvası gibidir ki, onda bir kandil vardır. Kandil de cam fanus içindedir. Cam fanus ise, inci gibi parlayan bir yıldız benzer ki, ne doğuya, ne de batıya ait olmayan mübarek bir ağacın yakıtında tutuşturulur."²⁴

b) Ahd-i zihnî. Şu örnekte olduğu gibi; Bir muhatabınızla aranızda özel bir ka-diya akseden bir ahid olduğunda "Kadı geldi" demeniz gibi.

• Tarif-i cins için kullanımına gelince, bütün fertlerine bakmaksızın bir hakikatin beyanında söz konusudur. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi; "Biz, hayat sahibi bütün her şeyi sudan yarattık."²⁵ Aynı şekilde; "Erkek kadından daha hayırlıdır" ifadesinde belli bir cinsin, diğer cinse olan üstünlüğünden bahsedilir.

• İstiğrak için kullanımına bakacak olursak, bu da iki kısma ayrılır.

1- Hakikat-ı efrad itibarıyla istiğrak. Şu âyet-i kerimeyi buna örnek gösterebiliriz; "İnsan çok zayıf olarak yaratılmıştır"²⁶

Bunun alameti, hakikat cihetince bütün mahaliere hulu! etmesinin sahih oluşudur.

²³ Muhakemat, 92

²⁴ Nur; 35

²⁵ Enbiya; 30

²⁶ Nisâ; 28

2- Sıfât-ı efrad açısından istiğrak. Yine şu deymi buna örnek verebiliriz; "Sen adamsın" Yani, sende saygıdeğer adamların sıfatları ve alametleri vardır, anlamı taşır. Bu sebeple, mecaz yönünden bütün mahallere hulul etmesi sahih olmaktadır.²⁷

Ulema, ²⁸ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ âyetindeki "Elif-lam" hakkında iki görüşe sahiptirler.

Birinci görüş: Bu, haricî ahd-i zikrî için kullanılmıştır ve "sana tebliğ edilen mütakî insanlar ahirette kurtuluşa ermişlerdir" anlamı taşır.

İkinci görüş: Bu, cinsin tarifi ve hakikatin ta'yini içindir ve kurtuluşa erenlerin, hakları olduğu şekilde hakikat-i hallerinin tasvirine işaret edilmektedir. Aynı konuya bir diğer örnek, bir arkadaşınıza "Aslanı ve onun bulunduğu dağı biliyor musun ki, böyle ileri gidiyorsun?" demenizdir.²⁹

Bediüzzaman da son olarak belirttiğimiz görüşe şöyle diyerek katılmaktadır; الْمُفْلِحُونَ daki 'el' hakikatini tasvire işaretler. Sanki lisan-ı haliyle diyor ki: Eğer müflihlerin hakikatını görmek istersen, وَأُولَئِكَ nin ayinesine bak, sana temessül edecektir. Yahut onların tayin ve temyizlerine işaretler. Sanki diyor: Ehli-i felah olanları tanımak istersen 'ülâike'ye bak, içindedirler. Veya hükümün zahir ve bedihi olduğuna işaretler.³⁰

İvaz tenvini

Arapça âlimleri, isimlere ilhak edilen tenvinin müteaddit kısımlarda geldiğini, bunlardan birisinin de ivaz tenvini olduğunu kabul etmişlerdir. Bu tenvin, hazfedilen bir harf, bir kelime veya bir cümleye bedel olarak kullanılır.

Harf yerine geçen ivaz tenvinine örnek, "kâdir" kelimesi gösterilebilir. Burada tenvin mahzuf olan yâ harfi yerine kullanılmıştır. Kelime yerine kullanılan ivaz tenvinine örnek, ³¹ كُلُّ آمَنٍ cümlesidir. Yani, "Küllü vâhidün âmene-İman eden her bir kişi" kastedilir. Cümlelerin yerine kullanılan ivaz tenvinine örnek; "O zaman siz ardından bakarsınız".³² Burada hazfedilen "Ruh çıkarken boğaza ulaştığında" cümlesidir.

Bediüzzaman, ivaz tenvinine bir başka ilavede daha bulunur. Zannedirim böyle bir ilave yenidir. Bu, sıfat yerine kullanılan ivaz tenvinidir. Bunun örnek olarak şu

²⁷ Şerhu'l-Kutr, İbn Hişam, 113; Şerhu'l-Eşhûrî, 1/186

²⁸ Bakara; 7

²⁹ Tefsir-i Keşşâf, Zemahşerî, 1/147

³⁰ İşârâtü'l-l'câz, 69

³¹ Bakara; 285

³² Vâkıa; 84

âyet-i kerimeyi gösterir; ³³ رَعْدٌ وَبَرْقٌ Yani; "Ra'dün kâsîfün ve berkûn hâtî-fün"dür.³⁴

"el-Âlemîn"de geçen yâ ve nûn

Cenab-ı Allah şöyle buyurmaktadır; ³⁵ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ Nahiv âlimleri burada geçen الْعَالَمِينَ kelimesini i'rab ederken, izafet gereği mecrur olduğunu, cerr alameti olarak kesreye niyabeten "yâ" harfinin geldiğini söylemişlerdir. Ancak, "nûn" konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Sibeveyh ve el-Mibrad'a göre harekeden ve müfredde mevcut bulunan tenvinlerden ivaz olarak (harekenin yerine geçerek) kullanılmakta, cem' sigasıyla kullanıldığından dolayı bu men'edilmektedir.³⁶

Denilir ki: Nun tenvinden ivazdır. Ez-Züccâc'a göre de harekeden ivazdır.³⁷ Nahiv âlimlerinin, akıl sahiblerinin cem' sigası olan cem-i müzekker-i sâlim konusundaki tarifleri işte böyledir. "Âlemûn" kelimesine ise bu cem'in içine ilhak edilmiştir. Çünkü, burada cem' sigası için geçerli şartlardan istifade edilmemiştir. bunun müfredi "Âlem"dir. Akıl sahipleriyle beraber diğer varlıkları şâmilidir. Ancak cem' şeklinde kullanılan "Âlemûn" galiben akıl sahipleri için kullanılır. Böylece cem'in irabı gibi i'rab edilir. "Yâ" ise, bir i'rab âlametidir. "Nûn"da cem' sigasının alametidir.

Bediüzzaman'a gelince, o bu konuda gayet dakik bir seçim yapmıştır. Yâ ve nûn'dan her birisi, hem sayıları 20-30'u bulan benzerlerindeki gibi birer i'rab alameti, hem de "âlemîn"de görüldüğü gibi birer cem' alametidir. "Ehleyn" örneğindeki gibi gerekli şartlara uymayan bir cem' olması itibarıyla "âlemîn" kelimesi, cem-i müzekker-i sâlime ilhad edilebilir. Aynı zamanda "ışrîn" ve "ûlâ" örneklerindeki gibi ism-i cem' olarak da gelebilir.

Birinci görüşe göre "âlemîn" kelimesinin i'rabı; vav ve nun ref'dir, yâ ve nun nasb ve cerdir şeklinde yapılır. Bu, harflerle yapılan bir i'rabdır.

İkinci görüşe gelince, "hine" kelimesinde olduğu gibi yâ'nın lâzım oluşuyla birlikte nun'un zahiri harekesiyle i'rab edilir. Bu uygulama el-Ferrâ gibi bazı nahiv âlimlerince caiz görülmüştür. Buna göre, munsarif veya gayr-ı munsarif i'rab ile i'rab edilmesi gerekir. Acaba, bunlar kıyas için yeterli olur mu veya işitenler için bu kadar özet yeterli midir? İşte iki görüş.³⁸

Zamîr-i fasl (ayırma zamiri)

Zamir-i fasl, kendisiyle haberle sıfat arasının ayrıldığı zamirdir. "Zeyd hüve el-kâim" (Zeyd, ayakta olandır) örneğinde olduğu gibi. Bu göze hitap eden bir tesmi-

³³ Bakara; 19

³⁴ İşârâtü'l-l'câz

³⁵ Fatıha; 1

³⁶ Kitâbü Sibeveyh, 1/8, 3/311; el-Muktedab İli-Mibrad, 1/5

³⁷ İ'râbü'l-Kur'an, en-Nühâs, 1/120

³⁸ Şerhu'l-Eşhûni, 1/97-98

yedir. Küfeliler, haber ve sıfat arasındaki benzerliği ortadan kaldırarak, konuşanın üzerine dayandığı şeyden hareketle "İmâden" şeklinde tesmiye ederler.

Nahiv âlimlerinin çoğunluğu, bu zamirin irabda mahalli olmayan bir harf olduğuna hükmetmişlerdir. Zamir olarak tesmiye etmeleri ise, sûret ve terkip konusundaki müşabehet alakasından dolayı mecazidir.

Denilir ki: Bu zamir, irabdan mahalli olmayan bir isimdir. İsim fiilde olduğu gibi.

Yine denilir ki: Bu, i'rabdan mahalli, mâkablinin i'rabıdır.

Ve yine denilir ki: Mâba'dının mahalline aittir.

Zamir-i fasl, mâkablindeki gâib ve hâzır sigaları, müfred, müsenna ve cem' kâiplarına mutabık olarak merfu' zamir sigası üzerine gelir.

Bunun faydaları çoktur. Bazıları;³⁹

- 1- Evvelemerde, mâba'dının sıfat değil haber olduğunu haber verir.
- 2- Cümleyi birbirine bağlamaktan ziyade, hükmü te'kid eder.
- 3- Bir mesnedi, kendisine isnad edilen şeyle sınırlar veya tahsis eder.

40 وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ âyeti hakkında iki i'rab vardır:

Birinci i'rab: وَأُولَئِكَ mübteda, هُمُ ikinci mübteda, الْمُفْلِحُونَ ikinci mübteda'nın haberidir. İsim cümlesi ise birinci mübtedanın haberidir.

İkinci i'rab: وَأُولَئِكَ mübteda, الْمُفْلِحُونَ onun haberidir. هُمُ zamir-i fasldır ve i'rabda mahalli yoktur.⁴¹

Bediüzzaman ikinci i'rabı tercih etmiştir. Bu zamiri hükmün mahkûm-u aleyh (hükmedilen şey) ile tahsisine yarayan bir zamir-i fasl olarak kabul eder. Yani bu zamirle, kendileri felaha ermekle müjdelenen kişiler tahsis edilmekte ve bu mânâ onlar hakkında te'kid edilmektedir. Aynı zamanda zamir-i faslda, Muhammed'e (a.s.m.) iman etmeyenlere bir ta'riz de vardır. Dolayısıyla Bediüzzaman, zamir-i faslın mesnedi, isnad edilen şeyle mutlak anlamda kasrettiğini söyleyenlerin mezhebini tercih etmiştir.

Diğer yandan, zamir-i faslın sadece haberin nekrâ olması halinde kasr ifade edeceğini, böyle olmadığı takdirde, mübtedanın kasrını ifade edecek şekilde haberin lâm-ı cins ile marife yapılması gerektiğini, aksi takdirde zamir-i fasla gerek kalmadığını söyleyenler de vardır. Tıpkı; "Zeydül-emîr ve Amru'l-Şüccâ'" örneklerinde olduğu gibi.

Mübtedânın hazfedilmesi

Nahiv âlimleri tarafından mübtedanın vücûben veya cevazen hazfedilmesi, her bir hükmün bir yeri olması kabul edilen bir husustur.

³⁹ Haşiyetü's-Siyân alâ Şerhi'l-Eşhûnî, 1/292

⁴⁰ Bakara; 5

⁴¹ İ'râbu'l-Kur'an, en-Nuhâs, 1/133; et-Tıbyân, el-Abkârî, 1/21; Haşiyetü'ş-Şihâb alâ'l-Beydâvî, 1/251; İşârâtü'l-câz, 67

Bununla birlikte, Bediüzzaman'ın da şu âyeti yorumlarken belirttiği gibi, mübteda cevazen hafzedilir; 42 هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ Buradaki هُدًى kitaba ait olan mahzûf mübtedanın haberidir. Burada takdir olunan ifade "hüve hüden lil-müttakîn"dir. Bediüzzaman buradaki mübteda ve haberin birbiriyle ittihad ettiklerini söyler. Sanki mübtedanın kendisi haberin içinde gibidir. Hatta zihinde bunlar birbirlerine mügayir düşmez. Bu ayrılmaz bütünlük, mübtedanın hafzına icazet vermeye bir karinedir. 43

Bu âyetle ilgili yapılan mezkur i'râbın Bediüzzaman tarafından tercih edilişi, altı i'râb vechinden birisini teşkil etmektedir. Ulema bunlardan dört tanesini ref', iki tanesini de nasb mahallinde kabul etmişlerdir. Ref' mahalleri şunlardır:

1- هُدًى, ذَٰلِكَ nin haberidir. Yani, ذَٰلِكَ هُدًى kastedilir. اَلْكِتَابُ den ذَٰلِكَ bedeldir.

2- هُدًى ikinci haberdir. Birinci haber ise لَا رَيْبَ فِيْهِ tir.

3- هُدًى muahhar mübtedadır. فِيْهِ ise mukaddem haberidir. ez-Züccâc âyeti şöyle takdir etmiştir; "Fihî hüden velâ raybe".

4- هُدًى mahzûf mübtedanın haberidir. Bu görüş, biraz önce beyan ettiğimiz gibi Bediüzzaman'a aittir.

Nasb hallerine bakacak olursak:

1- هُدًى mukadder bir fetha ile mansûbtur. Çünkü bu, فِيْهِ kavlindeki zamîre hâldir. Yani; "Onun hidayet verici olduğunda şüphe yoktur."

2- هُدًى, اَلْكِتَابُ a hâldir. 44

Mübtedaya masdar bir haber getirme

Eğer, masdar bir haber veya hâl olarak vakî' olursa, Sibeveyh ve cumhur ulemasına göre bu müştak olarak te'vil edilir. Örneğin; "Câe Zeydün râkızan". Bir başka örnek; "Zeydün âdilün" anlamında kullanılan "Zeydün adele" cümlesi.

Bediüzzaman, 45 هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ âyetini yorumlarken, buradaki masdarın haber olarak vakî' olduğunu söyler. هُدًى masdardır ve mukadder mübtedaya haber olarak vakî'dir. Dalayısıyla ism-i fail olarak te'vil edilmiştir. Takdir edilen şekli, هُوَ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ dir.

42 Bakara; 2

43 Tefsiru'l-Beydâvî, 1/203; Şerhu'l-Eşhûnî, 1/224; İşârâtü'l-İ'câz, 39

44 İ'râbü'l-Kur'an, en-Nuhâs, 1/130; et-Tibyân fi İ'râbil-Kur'an, el-Abkârî, 1/16

45 Bakara; 2

Bediüzzaman'ın bu görüşü, nur-u hidayetin tecessüm edişinin ve bizzat cevher-i Kur'ân oluşunun bir remzidir.⁴⁶

Temyüzü'l-Mahûl

Temyüz: Zâtlardan haber veren câmid, nekra ve müfessir bir isimdir.

Temyiz-i müfessir nisbet olarak gelir. Bu durumda ya hâl olarak, ya da gayr-ı hâl olarak gelir.

1- Failden hâl. Şu âyette olduğu gibi; ⁴⁷ وَأَشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا Aslı; وَأَشْتَعَلَ شَيْبَ الرَّأْسِ tir.

2- Mef'ulden hâl. Şu âyette olduğu gibi; ⁴⁸ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا Bunun aslı; وَفَجَّرْنَا عُيُونَ الْأَرْضِ dir.

3- Muzâftan hâl. Şu âyette görüldüğü gibi; ⁴⁹ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا Bunun aslı; مَالِي أَكْثَرُ مَالًا dir.

Bunun dışındaki hâl özelliğini taşıyanlar, şu sözlerle gösterilebilir; ⁵⁰ وَلِلَّهِ دَرُهُ فَارِسًا ve ⁵¹ أَمْتِلَاءُ الْإِنَاءِ مَاءً

Temyiz-i hâl konusunda Bediüzzaman, ⁵⁰ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا âyeti ışığında yorum yapmaktadır. Ona göre مَرَضًا kavlinde temyiz-i müfessir nisbet olarak bulunur. Ancak bu, mef'ulün bih'ten hâldir. Aslı, زَادَ اللَّهُ مَرَضَهُمْ dür.

Bediüzzaman bu i'rabı tercih edişinin illeti olarak, i'câz-ı Kur'ânîyi gösterir. Burada, gizli, batınî ve kalbî hastalığa işaret olduğu gibi, zahire ve bütün fiillere de işaret bulunmaktadır. Adeta bu habis hastalık onların bütün vücutlarını istila etmiş, hatta vücutlarının tamamı hastalığın kendisi haline gelmiş gibidir. Hastalığın yaralarının ziyadeleşmesi, aynı kişilerin kendileri zatlarında da ziyadeleşmesidir. Buna benzer olarak şöyle denir; "İşteale'l-beytu nâran" (Ev ateş halinde tutuştu.) Burada ifade edilen mânâ, ateşin evi öylesine sarması ve bütün evin bir alev yumağı haline gelmesidir. Bunun ifadesi için "İşteale narun el-beyte" (ateş evi tutuşturdu) denilmez. Çünkü bu sadece, gören birisi tarafından verilen bir haber niteliğindedir.⁵¹

46 İşârâtü'l-i'câz, 39

47 Meryem; 4

48 Kamer; 12

49 Kehf; 24

50 Bakara; 10

51 İşârâtü'l-i'câz

Birbirinin yerine geçen hurûf-u cerr

Nahivciler tarafından çok iyi bilinmektedir ki, muayyen maksud bir mânânın edası için cerr harfleri bazan birbirinin yerinde kullanılmaktadır. Kelamullahta ve Arapların sözlerinde bunun örnekleri alabildiğine çoktur. Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: ⁵² اِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ Yani: فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ şeklinde. Bir

başka âyet; ⁵³ فَرِّدُوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ Yani: إِلَى أَفْوَاهِهِمْ şeklinde. Bir diğer âyet;

⁵⁴ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ Yani: فِي بَدْرِ şeklinde.⁵⁵

Bediüzzaman, bildiğim kadarıyla daha önceden bir benzerinin gelmediği bir şekilde bu konudan bahsetmiştir. O, nahiv ulemasından ve Sibeveyh'ten aynı sözleri naklederek, "min, ilâ ve bâ" gibi harf-i cerrlerin mânâlarını sıralar.

Bediüzzaman, harf-i cerrlerin, mânâları hakkındaki müşterek delaletler başlığı altında sayılan mânâlardan daha fazla delalete sahip oldukları görüşündedir. Mânâ belki bir tanedir. Ancak, aralarındaki münasebetten dolayı başka mânâlar da çıkmaktadır. Bu hal daha ziyade mecâz ve hakikat-ı örfiye alanında görülür. Örneğin "ayn" kelimesi, bir tek "göz" mânâsını ifade ederken, su kaynağı gibi başka mânâları da taşımaktadır.

Bediüzzaman Said Nursî, mânânın gerektirdiği şekilde bir harf-i cerrin diğerinin yerine gelebileceğini söyler.⁵⁶ İşte bu tenâvübe (birbirinin yerine kullanmak) örnek olarak, ⁵⁷ وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ âyet-i kerimedeki uygulamayı gösterir. Buradaki "ilâ" harf-i

cerri hakkında şöyle der; "Aleyke'ye bedel إِلَيْكَ nin zikri: Resül-ü Ekrem (a.s.m.) teklif edilen risalet vazifesini cüz-i ihtiyarisıyla haml ve kabul etmiş olduğuna ve bu hizmet Cibril tarafından görüldüğünden, Resul-ü Ekrem (a.s.m.) daha yüksek olduğuna işaret eder. Çünkü "Alâ"da ihtiyar olmadığı gibi, vasita-i nüzülün daha yüksek olduğuna delalet eder."⁵⁸

⁵⁹ وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ Âyet-i kerimesinde geçen إِلَىٰ harf-i cerrini Bediüzzaman مع mânâsında mekâna delalet ettiği şeklinde yorumlar. Bununla ilgili şöyle

⁵² Cum'a; 9

⁵³ İbrahim; 9

⁵⁴ Âl-i İmran; 123

⁵⁵ Şerhu'l-Eşhûnî, 2/226

⁵⁶ İşârâtü'l-İcâz

⁵⁷ Bakara; 4

⁵⁸ İşârâtü'l-İcâz, 52

⁵⁹ Bakara, 14

denir; **حَلَوْتُ مَعَهُ وَبِهِ وَالْيَهُ** Yani bütün bunlar halvet fiili etrafında biraraya gelmektedir. ⁶⁰

Burada işaret edilmektedir ki, hiç şüphesiz onlar acz ve zaaf hükmüyle ilticâ etmekte, fitne ve ifsad hükmüyle de mü'minlerin sırlarını; kafirlere ulaştırmaktadırlar. ⁶¹

Teb'îz için kullanılan "min"

⁶² وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ min hakkında Bediüzzaman'ın açıklamaları şöyledir; "Teb'îzi ifade eden min israfın reddine; مِمَّا'nın takdimi, sadakanın kendi malından olduğuna; رَزَقْنَا minnetin olmamasına. Çünkü, veren Allah'tır, kul ise bir vasıttır." ⁶³

Besmelede geçen câr ve mecrûrun müteallakı

Nahiv kaidelerince sabittir ki, câr ve mecrûr, maksud olan mânânın yerine gelebilmesi için fiil veya müştak bir kelimeye taalluk ederler. Müteallak (kendisiyle bağlantılı olan) âmın veya hâss olabilir. Her birisi fiil veya müştak olabilir. Fiil muzari veya emir sigasıyla gelebilir. Bunlar câr ve mecrûrdan önce veya sonra gelebilirler.

Müteallak-ı hâss mezkur olabilir veya kendisine delalet eden bir delil olduğunda hafzedilebilir. Müteallak-ı âmın genellikle mahzûftur, zira bu malûmdur. ⁶⁴ Âmın fiiller ise; Kâne, İstakarra, Sebete, Hasale, Vecede. Müştakları ise, Kâinün, Müstakarrun, Sâbitün, Hâsilün ve Mevcûdün.

Eğer bir cümlede hass ve muayyen bir şey zikredilmişse, müteallakı da harf-i cerrin doğrultusunda mânâyâ münasib olmalıdır. ⁶⁵

بِسْمِ اللَّهِ kelamındaki ب mahzûf olan bir kelimeyle müteallaktır. Ancak bunun takdirdinde âlimler ihtilafa düşmüşlerdir. Konuyla ilgili görüşler şunlardır:

1- Bazı âlimler, müteallak fiil-i muzari-i hâssır ve sonunda takdir edilir. Zemahşerî'nin görüşüne göre şöyle olmalıdır; "Bismillahi akrau ve etlû" (Allah'ın ismiyle okur ve tilavet ederim.)

2- Bazıları, bu cümlenin sonunda fiil-i mazi-i hâssın gelmesi gerektiğini söyler. Buna göre; "Bismillahi kara'tü" (Allah'ın ismiyle okudum) şeklinde takdir edilir.

3- Bir kısmı da besmelenin önüne bir fiil-i emri takdir etmişlerdir. Buna göre; "İkra' bismillahi" veya "İkraû bismillahi" (Allah'ın ismiyle oku veya okuyun). Bu

⁶⁰ el-Lisân, 14/238

⁶¹ İşâratü'l-İcâz

⁶² Bakara; 3

⁶³ İşâratü'l-İcâz, 47

⁶⁴ Haşiyetü's-Sihâb el-Hafacî alâ Tefsiri'l-Beydâvi, 1/32

⁶⁵ Şerhu'l-Eşmûnî, 1/212

görüşü el-Ferrâ ileri sürmüş ve şöyle demiştir; "Çünkü Cenab-ı Allah kullarının bu fiili gerçekleştirmelerini teşvik için bu tesmiyeyi öne çıkarmıştır."

Zikredilen bu üç takdirde, câr ve mecrûr makamı, bu fiillerle nasbedilmiştir.

4- Bazı Basra âlimleri, müteallakın mahzûf bir masdar olduğuna hükmetmişlerdir. Takdir edilen şekil şudur; "*İbtidâi bismillah*" (Başlamam Allah'ın ismiyledir) Buradaki câr ve mecrûrun makamı merfu'dur. Çünkü o, mahzûf mübtedanın haberi-dir.⁶⁶

Bediüzzaman'ın görüşü, ب nın müteallakı mukadder bir fiildir. Ancak o, mukadder fiil için bir tek sigâ üzerinde durmamış, bir emir takdir etmiştir. Yani: "Kul bismillah" (Bismillah de!) Veya muzari bir fiil takdir etmiştir. Yani: "*Estainü bismillah*" veya "*Eteyemmenü bismillah*"

Aynı şekilde müteahhar fiil-i müzari de takdir etmiştir. Yani: "*Bismillahi akrau*" (Allah'ın ismiyle okuyorum)

Buradan da anlaşılıyor ki Bediüzzaman, besmeledeki ب nın müteallakı olan fiil hâss, mukadder, mukaddem veya muahhar bir fiildir diyen kişinin görüşüyle aynı düşünmektedir.⁶⁷

"Elhamdülillah" cümlesindeki "Lâm"ın müteallakı

Haber bir zarf, câr veya mecrûr olarak gelebilir. Örneğin; "*Zeydün indeke*" (yanındaki Zeyd) veya "*Zeydün fi'd-dâr*" (evdeki Zeyd) gibi. Bunların mutlaka bir müteallak ile taalluk etmeleri şarttır. Böylece haber hakikaten gerçekleşir ve ondaki zamir zarfa, câra veya mecrûra intikal eder.⁶⁸

Müteallakın takdiri âmın veya hâss olabilir. الحمد لله cümlesinde ulema, mübteda olan الحمد kelimesine bir haber olması için, "*Kâinün*", "*Sâbitun*" veya umum ifade eden sigalardan bir benzerini takdir ederler.

Bediüzzaman, besmeledeki müteallakın hâss ve ihtisasa delalet eden "elif-lam"ın mânâsından müstefâd (istifade etmiş) olduğu görüşündedir. Bunun takdiri; "*Elhamdü muhtassun lillahi*" cümlesidir. Bu ise ihlasın ve tevhidin bir remzidir.⁶⁹

"Mâ-i Nâfiye"ye (olumsuzluk mânâsı ifade eden 'mâ'ya) "Bâ" ziyadesi

"Bâ" hurûf-u cerrdendir ve bir çok kullanım yeri vardır. Bunlardan birisi, nefyden sonra gelen habere eklenişidir. Örneğin; "*Leyse Zeydün bi-kâim*" (Zeyd ayakta

⁶⁶ İrâbü'l-Kur'an, en-Nühâs, 1/116

⁶⁷ İşâratü'l-İcâz, 13

⁶⁸ El-Eşmûni, 1/209

⁶⁹ İşâratü'l-İcâz, 17

değildir) Aynı durum şu âyette de vardır; ⁷⁰ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ Bu tür ziyadeler mânânın te'kidi yönünde fayda sağlar.⁷¹

Bediüzzaman, ⁷² وَمَاهُمْ بِمُؤْمِنِينَ âyetindeki ب ziyadesi hakkında açıklama yaparken iki noktaya dikkat çeker. Ona göre "Mâ Zeydün sahiyyen" cümlesi ile "Mâ Zeydün bi-sahiyyin" cümlesinin birbirine karıştırılmaması gerekir. Çünkü birincisinin mânâsı ikram sahibi kişilerden birisi olsa da bilfiil cömertlikte bulunmamasıdır. İkincinin mânâsı ise, Zeyd'in bizzat müsamaha sahibi olmadığı ve bilfiil güzel karşılansa da cömert insanlardan olmadığıdır. Bu âyette kastedilen grup ise özellikle münafıklardır. Çünkü onlar, her ne kadar iman ettik deseler de, bizzat imana uygun şahsiyetler değildiler.⁷³

Hemze-i tesviye ve em-i müâdile

Hemze-i tesviye: Bu cümleye dahil olan hemze olup, onun yerine masdarının hulûl etmesi sahihtir. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi;

⁷⁴ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ (Onlar için mağfired dilesen de, dilemesen de birdir). Yani onlar için istiğfarın olup olmaması müsavidir.⁷⁵

Em-i müttasile: Mâkabli ve mâba'diyle beraber olan, birinden birine müstağni olmayan bir edattır. Buna aynı zamanda , tesviye mânâsını ifade etmede hemzeyle muâdil olması sebebiyle "Em-i muadile" de denilir.

Hemze-i tesviye, bir cevap gelmesini gerektirmeyen ve sadece iki cümle ortasında gelen em-i muttasılının önünde yer alır. Ve bu iki cümle iki müfredin te'vilinde sözkonusu olur.⁷⁶

سَوَاءٌ kelimesi istivâ (müsavilik) anlamına gelen masdar bir isimdir. Diğer masdarların vasıflandırıldığı gibi, bununla tavsif edilir. Bu durumda mânâsı "Müstevin" (müsavi)dir. Tıpkı şu âyette buyurulduğu gibi; ⁷⁷ فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءٌ لِّلسَّائِلِينَ Burada "Eyyâmün müsteviyetün" anlamı kastedilmektedir.

Bediüzzaman bu meseleden bahsederken, buradan i'câz-ı Kur'ânînin inceliği sonucunu çıkarır ve buna şu âyet-i kerimeyi şahid gösterir;

⁷⁸ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ

⁷⁰ Bakara; 74

⁷¹ Muğni'l-Lebîb, İbn Hişâm, 1/149

⁷² Bakara; 8

⁷³ İşârâtü'l-l'câz

⁷⁴ Münâfikûn; 6

⁷⁵ Muğni'l-Lebîb, 24

⁷⁶ A.g.e., 61

⁷⁷ Fussilet; 10

⁷⁸ Bakara; 6

âyetin i'rabıyla ve içindeki nahvî i'câzıyla ilgili görüşlerini zikretmeden önce, burada cereyan eden i'rab vecihlerini beyan edelim. Bunlar:

1- ^{سَوَاءٌ} ^{أَنَّ} nin haberidir. Mâba'di fail oluşundan dolayı merfu'dur. Adeta şöyle denilmek istenir; "Küfre düşen insanlardır ki, onları inzar etmenle etmemen arasında bir fark yoktur." Ancak yapılan bu i'râba itiraz bulunmaktadır. Çünkü burada fail olarak bir cümle bulunmaktadır. Cumhur ise failin ancak müfred bir isim olabileceğini söylemektedirler.

2- ^{سَوَاءٌ} mübtedadır. Mâba'dindeki cümle fail makamındadır ve haberin yerine geçmiştir. Takdir edilen mânâ; "Onlara göre inzarın varlığıyla yokluğu müsavidir." bu cümlede, ^{سَوَاءٌ} ve mâba'di olan cümle ^{أَنَّ} nin haberidir. Fiilden haber gelmesi caizdir. Çünkü ondan murad lafzıdır veya genişletmeye yönelik zımnî medlul olan mutlak sözdür. Yoksa, tamamen bulunduğu konum murad edilmez.

3- ^{سَوَاءٌ} mukaddem haberdir. Sonraki gelen cümle muahhar mübtedadır. Cümlenin tamamı ^{أَنَّ} nin haberidir. ^{لَا يُؤْمِنُونَ} kavlinin i'rabda konumu yoktur. Bu durumda mânâ; "Senin inzar etmen ve etmemen onlar için farketmez" dir.⁷⁹

Bediüzzaman'ın bu âyet hakkındaki görüşünü daha yakından değerlendirecek olursak, onun yukarıda saydığımız i'rablardan üçüncüsünü aldığını görürüz. Bediüzzaman şöyle der:

"Bunun içindir ki, onlara karşı inzarın adem-i inzar gibi faidesiz kaldığına, ^{سَوَاءٌ} kelimesiyle işaret yapılmıştır ^{أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ} cümlesindeki hemze ile ^{أَمْ} müsavatı ifade ettiğinden, ^{سَوَاءٌ} kelimesine te'kidir. Yahut ^{سَوَاءٌ} kelimesinden müsavatın bir mânâsı, hemze ile ^{أَمْ} den ikinci mânâsı irade edilir. Çünkü, müsavatın medarı ya adem-i faidedir veya mücibin adem-i vücûdudur."⁸⁰

3. BÖLÜM

Bediüzzaman'a göre belâgat açısından i'câz-ı Kur'ân

Beyanı, banaları ve bedaatıyla ulûm-u Arabiyye arasında yer alan ilm-i belâgat, diğer ilimlere nazaran tıpkı bedende başın bulunduğu konuma sahiptir. Belâgat, Arapçanın sırlarını içinde saklar. Maksud mânânın eda edilmesi esnasında Arapça kelama sihir, cemel ve incelik kazandıran latifeleri ihtiva eder.

⁷⁹ Bkz: Tefsir-i Keşşâf, 1/151; et-Tibyân, 1/21; Muğni'l-Lebib, 1/189; Tefsiru'l-Beydâvî, 1/266

⁸⁰ İşârâtü'l-i'câz, 74-75

Belâğat, ulema tarafından kaideleri belirlenmiş bir ilimdir. Bu yolla i'câz-ı Kur'-ân'ın vecihlerini keşfetmişler, Kur'ân beyanının hususiyetlerini, lafızları arasındaki te-âlûfû (yakınlığı), güzelliklerini, sühûlet-i nazmını, selâmet-i terkiibini, ifadeilerindeki tatlılığı, kelimelerindeki cezâlet-i idrak etmişlerdir. Böylelikle Arapların akılları, hayret ve şaşkınlık içine düşmüşler, onun seviyesine ulaşmakta kendilerinin ne kadar eksik olduklarını görmüşler, Onun anlattıklarına kıyasla ve onun bir benzerini getirmede ne kadar aciz olduklarını anlamışlardır. Onlardan birisi olan Velid b. Muğîre, bütün tekebbürü, inkarı ve inadiyla şöyle demişti; "Vallahi Onun kelimasında bir halavet var; onda bir güzellik var; onun altı kaynak, üstü yapraktır. O en üstündür, ondan daha üstünü olamaz. O, bir beşer kelamı değildir."

Ulema, belâğat ilmi vasıtasıyla i'câz-ı Kur'-ân'ı idrak edebilmişlerdir. Yine aynı şekilde Onun yüceliğini, hiç bir ilmin ulaşamadığı bir menzilde olduğunu anlayabilmişlerdir. Dolayısıyla, muhtelif asırlarda yaşayan ulemanın ve araştırmacıların nazarlarını bu yöne yöneltmeleri, belâğat ve kaidelerinin Kelamullah üzerinde tatbiki, neticede Onun azim i'câzının gün ışığına çıkarılması konularında eserler te'lif etmelerine şaşmamak gerekir.

Bediüzzaman da bu ilme alabildiğine dalmış, mührünü belâğat sahasına ve Kur'-ân-ı Kerim meydanına vurmuş ve belâğat-ı Kur'-ân konusunda derin hakikatlerden bahsetmiştir. Telif ettiği eserlerinde, önündeki kapıların Allah'ın yardımıyla bir bir açarak, Kur'-ân âyetlerini belâğî, şer'i ve aklî yollarla, benzersiz bir şekilde tefsir etmiştir. O bir yandan belâğat kaidelerinden faydalanırken, buradan hareketle i'câz-ı Kur'-ânîyi beyan etmektedir. Her kim, belâğat-ı Kur'-ân'dan bahseden Bediüzzaman'ı yakından tanıma fırsatı bulursa, onu tıpkı Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, Cürcânî ve Sekkâkî gibi büyük belâğat âlimlerinden birisi olarak görecektir.

Doğrudan aceleci bir şekilde Bediüzzaman'ın belâğat yönüyle i'câz-ı Kur'-âna bakış açısını değerlendirmeye geçmeyeceğim. Kendi ölçülerimle Bediüzzaman'ın fikirlerine ve bu konudaki bakış açısına bazı temaslar yaparak işarete bulunacağım. Zira, geniş olarak böyle bir konunun ele alınabilmesi için ciltler dolusu eser yazmaya ihtiyaç vardır.

Kur'-ânî belâğat-ı nazm:

Nazm-ı Arabî, Arap ulemasının fikrini meşgul etmiş bir meseledir. Bu konuyla ilgili, i'câz-ı lügavî ve belâğat-ı Kur'-ân alanlarında çalışmalar yapmışlardır. Bu konu üzerinde ehemmiyetle duran ilk kişi Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'dır.⁸¹ Şeyh Abdülkâhir el-Cürcânî⁸² belâğat açısından ışık tutacak eserler yazmıştır. Bunlar; 1- Delâilü'l-i'câz; 2- Esrârü'l-Belâğa.

Bu iki eserde nazm meselesi geniş olarak ele alınmıştı. Ancak takip eden âlimlerin Kur'-ânî belâğat-ı nazm konusuyla husûsan, belâğat açısından nazmın konumuna umûmen bağlantılı çalışmaları asrımıza kadar devam etmiştir.

Bazı âlimler vardır ki, belâğatın sadece Arapça lafızlar etrafında odaklaştığını savunurlar. Bazı âlimler de, belâğatın bir cihetle ibarelerdeki lafızlar arasında, bir di-

⁸¹ Vefat; 206 h.

⁸² Vefat; 471 h.

ğer cihetle de mânâlar arasında güçlü bağlantıları vardır. Bu bağlantıları da "Nazm" olarak tesmiye ederler. Bu sonuca Cürcânî ve onu takip edenler ulaşmıştır.

Sadeca lafızlarda belâğat bulunmaz. Ancak, toplu kelimeler ve kardeşane yakınlığı olan mânâlar gölgesinde bu gerçekleşebilir. Lafızlar tek başına ve kelimeler münferiden i'câza bir sebep teşkil etmezler. Bilakis, i'câzın vatani sadece ve sadece nazmdadır.⁸³

Bediüzzaman'dan nazm meselesiyle ilgili aldığı her bir iktibas, alabildiğine derin mânâlarla doluydu. Çünkü o, i'câz-ı Kur'ân-ı Kerim'in ondaki belâğata ve nazma baktığı görüşündeydi. İki ayrı eserinde, nazmın i'câzın esasını oluşunu şöyle açıklıyor:

"Şu *İşârâtü'l-i'câz* adlı eserden maksadımız; Kur'ân'ın nazmına, lafzına ve ibaresine ait i'câz işaretlerini ve remizlerini beyan etmektir. Çünkü, i'câzın mühim bir vechi, nazmından tecelli eder. Ve en parlak i'câz Kur'ân'ın nazmındaki nakışlardan ibarettir."⁸⁴

Bir başka yerde şunları söyler:

"Derece-i i'câza belâğat-ı Kur'âniyedir. O belâğat ise, nazmın cezaletinden ve hüsn-ü metanetinden ve üslublarının bedaatinden, garib ve müstahsenliğinden ve beyanın beraatinden..tevellüd eden bir belâğat-ı harikulâdedir."⁸⁵

Bediüzzaman nazmın çerçevesini şöyle çizer:

"Efkâr ve hissiyatın mecra-yı tabiisi nazm-ı maânîdir. Nazm-ı maânî ise mantıka müşeyyeddir. Mantığın üslubu ise müteselsil olan hakaika müteveccihtir. Hakaika giren fikirler ise karşısında olan dakaik-ı mâhiyatta nâfizdirler. Dakâik-ı mâhiyat ise; âlemin nizam-ı ekmeline mümid ve müstemiddir. Nizam-ı ekmelede her bir hüsnün menbai olan hüsn-ü mücerred mündemîdir. Hüsn-ü mücerred ise mezâyâ ve letâif denilen belâğat çiçeklerinin bostanıdır. Çiçeklerin bostanı, cinân-ı hilkatte cilvegar olan, ezhara perestîş eden ve şair denilen bülbüllerin nagâmatıdır. Bülbüllerin nagâmatına âheng-i rûhanî veren ise nazm-ı maânîdir."⁸⁶

Diğer yandan Bediüzzaman, belâğat hissini zaafa uğraması, sonuçta tabiat-ı belâğiyenin insanlar tarafından lafızperestlik mecrasına saptırılmasından yakınmaktadır. Şöyle der:

"Araptan olmayan dahîl ve tufeyli ve acemiler, belâğat-ı Arabiyede tîbeba sırasına geçmeye çalıştıklarından, iş çığırından çıktı... Bu sırta binaen cereyan-ı efkara mecra ve belâğat çiçeklerine çimengah olmaya çok derece nakıs ve kısa ve kuru ve kır'âv olan nazm-ı lafz; mecra-yı tabiisi olan nazm-ı mânâyâ mukabele ederek belâğatı müşevveş etmiştir."⁸⁷

Belâğat mânâsı

Arap dilinde belâğat, vüsûl ve neticeye ulaşmaya delalet eder. Bir neticeye ulaşıldığında şöyle denir; "Belâğatü'l-gayete" (hedefe ulaştım). Belâğat âlimlerinin istilahında ise iki ayrı mezhebin görüşü vardır:

⁸³ Delâilü'l-i'câz, Cürcânî, 30

⁸⁴ *İşârâtü'l-i'câz*, 11

⁸⁵ Sözlük, 341

⁸⁶ Muhakemât, 77

⁸⁷ Muhakemât, 78

1- Cürcânî gibi âlimlerin bulunduğu mütekaddimin mezhebine göre, amaçlar açısından sözler arasındaki nahiv mânâlarının kasdedilmesinden sonra kelamın vasıflandırıldığı bir özelliktir.⁸⁸

2- Sekkâkî, İbn Esir ve benzerlerinin takip ettiği müteahhürün mezhebine göre, müfredatın fesahatıyla birlikte müktezây-ı hale mutabık kelam söylemektir.⁸⁹

Bediüzzaman, yukarıdaki belâğatla ilgili verilen tariflerden ikincisini kabul ederek şöyle der:

"Belâğat, muktezây-ı hale mutabakattan ibarettir. Kur'ân'ın muhatabları, muhtelif asırlarda mütefavit tabakalardır. Bu tabakalara mürâaten, muhavere ve mükalemeyi o asırlara teşmil etmek üzere, çok yerlerde ta'mim için hazırlanıyor, çok yerlerde nazm-ı kelamı mutlak bırakıyor ki; ehl-i belâğat ve ulûm-u Arabiyece güzel görünen vecihler, ihtimaller çoğalsın ki, her asırda her tabaka, fehimlerine göre hissesini alsın."⁹⁰

Bediüzzaman belâğatın mânâsını açıklamak için şöyle der; "Muhakkaktır ki: Tenzilin hassa-i cazibedarı i'câzdır. İ'câz ise: Belâğatın yüksek tabakasından tevellüd eder. Belâğat ise: hasais ve mezâyâ, bahusus istiare ve mecaz üzere müessesdir. Kıym istiare ve mecaz dürbünüyle temaşa etmezse, mezayasını göremez."⁹¹

Besmele ve Fatıha Sûresindeki Kur'ânî İ'câz-ı Nazm

Bediüzzaman, i'câz-ı Kur'ân'ın esası olarak belâğat-ı nazmını gösterir ve bunu iki kısma ayırır; Hilye'ye benzer kısım, Hulle'ye benzer kısım.

Birincisi: Dizilmiş inciler, neşredilmiş zinetler ve murassa' nakışlar gibi, kelimeler arasındaki nahvî ve harfî mânâları taşıyan madenlerdir.

İkincisi: Âli bir libas ve fâhîr bir hulle gibidir. Bu, mânâlara muvafık bir üslûb olarak gelmektedir. Teşbihe dair meselelerin önemlilerinden olan ilm-i beyan buna kefil olmuştur.⁹²

Bediüzzaman, "besmele"deki nazma dair yorum yaparken, burada mu'cizane belâğat mertebelerinin varlığından bahseder. Onun görüşleri doğrultusunda bu âyette görülen nazm-ı bedi'î şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Besmeledeki ب nın müteallakı bir tek sigayla kayıtlı değildir. Bediüzzaman, onun öncesinde ve sonrasında, nazmın iktiza ettiği şekilde mazi, muzari ve emir sigalarıyla bazı fiiller takdir etmiştir. Şöyle der; " ب harfinden müstefad olan 'Esteinu' veya örfen malum olan 'Eteyemmenü' veyahut mukadder olan 'Kul'ün istilzam ettiği 'İkra' fiillerinden birine müteallıktır."⁹³

2- " 'Errahmânirrahîm'deki iki sıfatın Lafza-i Celâlden sonra zikirlerini icab eden münasebetlerden birisi şudur ki: Lafza-i Celâlden, celâl silsilesi tecelli ettiği gibi, bu iki sıfattan dahi cemâl silsilesi tecelli ediyor. Evet, her bir âlemde emir ve

⁸⁸ Detailü'l-İ'câz, 30

⁸⁹ Es-Sanâateyn, el-Askerî, 17

⁹⁰ İşârâtü'l-İ'câz, 50

⁹¹ Muhakemât, 63

⁹² İşârâtü'l-İ'câz, 25

⁹³ İşârâtü'l-İ'câz, 14

nehiy, sevap ve azap, terğib ve terhib, tesbih ve tahmid, hafv ve recâ gibi pek çok fîruât, celâl ve cemâlin tecelisiyle teselsül edegelmektedir.

"İkincisi, Cenab-ı Hakkın ismi, Zât-ı Akdesine ayn olduğu cihetle, Lafza-i Celâl, sıfat-ı ayniyeye işaretler."

Rahman, büyük nimetlere; Rahîm, küçük nimetlere delalet ettikleri cihetle; Rahîm'in, Rahman'dan sonra zikri, yukarıdan aşağıya inmek mânâsına olan 'San'atü'l-Tedellî' kaidesine dahildir. Bu ise, belağatça makbul değildir.

Bediüzzaman bu suale şöyle cevap verir:

"Evet, kaşlar göze, gem ata mütemmim oldukları ve onların noksanlarını ikmal ettikleri gibi; küçük nimetler de, büyük nimetlere mütemmimdirler. Bu itibarla, mütemmim olan, haddizatında küçük de olsa, faideyi ikmal ettiğinden, büyüktür daha büyük olması icab eder. Kilit ile anahtar, lisan ile ruh gibi."⁹⁴

3- Fatiha sûresinde geçen رَبِّ الْعَالَمِينَ kavlinde sonra geçen iki ayrı sıfatla aialı olarak, bunun dakik nazm-ı İlahîdeki bir sırr-ı belâğîyi ortaya çıkardığını söyler. Bediüzzaman şu açıklamayı yapar; "الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" makabliyle bu iki sıfatın nazmını icab eden şöyle bir münasebet vardır ki; biri menfaatleri celb, diğeri mazarratları defetmek üzere terbiyenin iki esası vardır. Rezzak mânâsına olan الرَّحْمَنِ birinci esasa, Gaffar mânâsını ifade eden الرَّحِيمِ de ikinci esasa işaretleri için birbiriyle bağlanmıştır."⁹⁵

4- Bediüzzaman بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ile Fatiha sûresindeki الْحَمْدُ لِلَّهِ arasında çok sıkı bir bağın bulunduğunu söyler. الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ cümlesinde Hâlık'ın azim ve dakik nimetlerine işaret eden iki vasfın bulunduğunu, bunun da nimetlere hamdi ve şükürü gerektirdiğini belirtir. Sûrenin hemen başında yer alan الْحَمْدُ لِلَّهِ nin hemen ardından bu iki sıfatın getirilmesi, hatta bu sûrenin Kur'an-ı Kerim'in en başında yer alması bu hikmettedir.

Bediüzzaman şöyle der; "Kâinatın ve dolayısıyla insanların hilkatindeki hikmet ve gaye 'Şüphesiz biz cinleri ve insanları ancak ibadet etsinler diye yarattık'⁹⁶ ferman-ı Celilince, ibadettir. Hamd ise, ibadetin icmâlî bir sûreti ve küçük bir nüshasıdır. الْحَمْدُ لِلَّهِ nin bu makamda zikri, hilkatin gayesini tasavvur etmeye işaretler."⁹⁷

Bediüzzaman, sadece bir tek şekil almayan nazmındaki mütenevvi incelikten hasıl olan icazdaki i'câz-ı Kur'an'ı fesahat derecesinde açıklar. Şöyle der; "Kur'an'ın inci gibi lafızlarının dizilmesi; bir hayta, bir çeşide, bir nakşa münhasır değildir. Belki; zuhurca, hafâca, yakınlıkça, uzaklıkça mütefavî çok tenasüplerden hasıl olan pek

⁹⁴ İşâratü'l-İcâz, 15

⁹⁵ İşâratü'l-İcâz, 19

⁹⁶ Zariyât; 56

⁹⁷ İşâratü'l-İcâz, 17

çok nakışlar üzerine dizilmişlerdir, nazmedilmişlerdir. Zaten i'câzin esası, ihtisardan sonra ancak böyle nakışlardır.”⁹⁸

Bediüzzaman, bu konuyu daha da açıklamak için Fatiha sûresinde geçen ifadelerden hareketle çeşitli örnekler vermektedir:

“صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ile mâkablindeki her bir kelime arasında bir münasebet vardır. Meselâ: الْحَمْدُ لِلَّهِ ile münasebeti vardır. Çünkü nimet, hamde delil ve karinedir. رَبِّ الْعَالَمِينَ ile münasebattır. Çünkü, terbiyenin kemali, nimetlerin tevali ve teâkubu ile olur. الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ile alakadardır. Çünkü, الَّذِينَ den irade edilen 'enbiyâ, şüheda, suleha, ulema' rahmettirler. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ile alakası vardır. Çünkü, nimet-i kâmile, ancak dindir. نَعْبُدُ ile alakası var. Çünkü, ibadette imamlar, bunlardır. نَسْتَعِينُ ile var. Çünkü, tevfiğe ve iâneye mazhar bunlardır. 'İhdinâ' ile var. Çünkü, hidayette muktedâ-bih onlardır. صِرَاطَ الْمُسْتَقِيمِ ile vardır. Çünkü, doğru yol, ancak onların mesleğidir.”⁹⁹

6- Bediüzzaman مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ifadesinin الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ şeklindeki iki sıfatın ardından gelmesini şöyle yorumlar:

“مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ mâkabliyle şu sıfatın nazmını iktiza eden sebep şudur ki: Şu sıfat, rahmeti ifade eden makabline neticedir. Zira kıyametle, saadet-i ebediyenin geleceğine en büyük delil, rahmettir. Evet, rahmetin rahmet olması ve ni'metin ni'met olması, ancak ve ancak haşır ve saadet-i ebediyeye bağlıdır. Evet, saadet-i ebediye olmazsa, en büyük ni'metlerden sayılan aklın, insanın kafasında yılan vazifesi görmekten başka bir işi kalmaz. Kezalik, en latif nimetlerden sayılan şefkat ve muhabbet, ebedî bir ayrılık düşüncesiyle, en büyük elemier sırasına geçerler.”

Bunun ardında Bediüzzaman, “Din gününün mâliki olma” ifadesinin ihtisası ifade etmediğini, zira Cenab-ı Allah'ın her şeyin mâliki olduğunu söyler bunun kullanılmasına sebep olarak ta'zimi gösterir. يَوْمِ ifadesini açıklarken şunları söyler: “Saniye, dakika, saat ve günleri gösteren haftalık bir saatin millerinden birisi devrini tamam ettiği zaman, behemahal ötekiler de devirlerini ikmal edeceklerine kanaat hasıl olur. Kezalik, yevm, sene, ömr-ü beşer ve ömr-ü dünya içinde tayin edilen manevi millerden birisi devrini tamam ettiğinde, ötekilerin de (velev uzun bir zamandan sonra olsun) devirlerini ikmal edeceklerine hükmedilir. Ve keza, bir gün veya bir sene zarfında vukua gelen küçük küçük kıyametleri, haşirleri gören bir adam, saadet-i ebediyenin (haşrin tulu-u fecriyle, şahsî bir nev' hükmünde olan) insanlara ihsan edileceğine şüphe edemez”¹⁰⁰

98 İşârâtü'l-i'câz, 25

99 İşârâtü'l-i'câz, 25-26

100 İşârâtü'l-i'câz, 19

7- **أَيُّكَ نَعْبُدُ وَأَيُّكَ نَسْتَعِينُ** âyetinde Bediüzzaman'a göre dört durum vardır:

"Birincisi: İnsanın vücudundaki bütün aza ve zerrata racidir ki, bu itibarla şükretti örfiyi eda etmiş olur.

"İkincisi: Bütün ehl-i tevhidin cemaatlerine aittir. Bu cihetle şeriatı itaat etmiş olur.

"Üçüncüsü: Kâinatın ihtiva ettiği mevcudata işaretir. Bu itibarla, şeriat-ı fıtriye-i kübraya tabi olarak hayret ve muhabbetle kudret ve azametın arşı altında sacid ve âbid olmuş olur.

"Dördüncüsü: **أَيُّكَ** kelimesinin takdiminden doğan hasr, abdin, Cenab-ı Hakka karşı yaptığı ibadet ve hizmetle, vesait ve esbaba olan tezellülden kurtuluşuna işaretir."¹⁰¹

8- Bediüzzaman, Kur'ânî tabirlerin üç ayrı konuda farklılaşmasının hikmetiyle ilgili şu suali yöneltir:

" **أَنْعَمْتَ** fiil, **مَنْضُوبٍ** ism-i mef'ul, **ضَالِّينَ** ism-i fâil olarak zikirlerinde ve keza, üçüncü fırkanın sıfatını ve ikinci fırkanın sıfatına terettüp eden akibetini ve birinci fırkanın ünvan-ı sıfatını aynen zikretmekte ne gibi bir hikmet vardır?"

Bu sorunun cevabını yine bizzat kendisi verir:

"Ni'met' ünvanı, nefsin daima meylettği bir lezzet olduğundan ihtiyar edilmiştir. Fiil-i mâzi olarak zikirindeki sebep, evvelce beyan edilmiştir. (Yani, mazi sigasıyla 'en'amte'nin zikri; tekrar ni'meti talep etmeye bir vesile olduğuna ve Allah'a raci olan zamiri de bir yardımcı ve bir şefaatçi vazifesini gördüğüne işaret-tir).

"İkinci fırka ise, kuvve-i gadabiyenin galebe ve tecavüzüyle tecavüz ederek ahkâmın terkıyla zulüm ve fıska düşmüşlerdir. Yahudilerin temerrüdü gibi. Zulüm ve fıskta hasis ve hayırsız bir lezzet görüldüğünden, onlardan nefis teneffür etmez. Kur'ân-ı Kerim, o zulümün akabeti olan gadab-ı İllâhîyi zikretmiştir ki, nefisleri, o zulüm ve fısktan tenfir ettirsin. İstimrar ve devam şe'ninde olan isimlerden ism-i mef'ul olarak zikredilmesi ise, şer ve isyanların devam edip, tevbe ve afv ile inkıta etmedikleri takdirde kat'ileşeceğine ve silinmez bir damga şekline geçeceğine işaretir.

"Üçüncü fırka ise, vehim ve heva-i nefsin, akıl ve vicdanlarına galebesiyle, batıl bir itikada tabi olarak nifaka düşen bir kısım nasârâdır. Dalâlet, nefisleri tenfir ve ruhları inciten bir elem olduğundan; Kur'ân-ı Kerim, o fırkayı aynı o sıfatla zikretmiştir. Ve ism-i fâil olarak zikirindeki sebep ise; dalâletin dalâlet olması, devam etmesine mütevakıf olup, inkıtaa uğradığı zaman afva dahil olacağına işaret-tir."¹⁰²

Müsnedin muzâri veya ism-i fâil oluşu

İsm-i fâil, zamanla mahdud olmaksızın, sabit bir hads ile mevsûf olan bir zâta delalet etmek üzere kullanılan müştak bir kelimedir. Fiil-i muzâri ise, şimdiki ve gelecek zaman içinde yenilenen bir durumu ifade eden fiildir. Buradan hareketle Be-

101 İşâratü'l-i'câz, 21-22

102 İşâratü'l-i'câz, 29

diüz zaman fiil ile tabir ve isim ile tabiri birbirinden ayırmaktadır. Örneğin “¹⁰³ *أَتَمَّا نَحْنُ مُسْتَهْزُونَ*” âyetini değerlendirirken, burada müsnedün fih'in ism-i fâil olarak geldiğini, çünkü istihzâ vasfının onlarda sabit hatta onlardan ayrılmaz bir özellik olarak bulunduğunu söyler. ¹⁰⁴ *اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ* âyetinde ise müsnedün fih'in fiil-i muzari olarak gelmesi, Allah'ın öyle insanları tahkir etmesine ve küçültmesine işaret içindir. Ta ki bu insanlar, bu ifadelerle elem çekip müteessir olsunlar. Yine benzer durum *الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ* âyetinde vardır. Burada, “*El-Mü'minûne bil-gayb*” denilmemiştir.

Müsnedin nekre oluşu

Belâğat âlimleri, bazı belâğat kaideleri gereği bir cümlenin çeşitli yerlerinde müsnedin marife veya nekra olarak gelebileceğine hükmetmişlerdir. Nekra olarak geliş sebeplerinden birisi, tefhîm (yüceltme) ve ta'zîm ifadesi içindir.

Bu görüşü Bediüzzaman da kabul etmiş, bu konuya çeşitli yerlerde açıklık getirmiştir. Bunlardan birisi *هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ* âyetinin yorumunda yer alır:

“*هُدًى* deki temin-i tenkirden anlaşılıyor ki, hidayet-i Kur'an öyle ince bir dereceye varmıştır ki, hakikatı idrak edilemez ve öyle geniş bir sahayı işgal etmiştir ki, ihatası ilmen kabil değildir. Çünkü, ma'rifenin zıddı olan 'nekre', ya şiddet-i hafâdan olur veya kesret-u zuhurdan neş'et eder. Buna binaendir ki, 'tenkir' bazan tahkiri, bazan ta'zîmi ifade eder, denilmiştir.”¹⁰⁵

Mevsülün ma'rife oluşu

Müsnedün ileyh, mevsüliyet gereği ma'rife olur ve mânâsının hazır zamanı ifade etmesi muayyen hale gelir. Örneğin; “*Ellezi kâne meanâ ems sâfera*” (Dün bizimle birlikte olan kişi yola çıktı.) Böylelikle ismi marife olmamış olur. Ancak böyle bir yol muayyen hale gelmemişse, mevsul başka amaçlar için gelir. İşte bu belâğat âlimlerinin üzerinde birleştikleri noktadır. Mevsülün oluş sebeplerinden birisi, muhatabın hataya karşı uyarılmasıdır. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi;

¹⁰⁶ *إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادًا أَمْثَلَكُمْ* Mevsülün bir diğer faydası, mahkûmün bih'in (hakkında hükmedilen) durumunun ta'zîmi için gelmesidir. Çünkü müsnedün ileyh, işitenierce malumdur. Bediüzzaman ¹⁰⁷ *الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ* âyetinin bu konuya örnek olduğunu söyleyerek, şöyle der; “Mâhud ve malum olan şeylerde kullanılması usul ittihaz edilen esmâ-i mevsûleden *الَّذِينَ* tabiri, onların zulümât-ı

¹⁰³ Bakara; 14

¹⁰⁴ Bakara; 15

¹⁰⁵ İşârâtü'l-İcâz, 41

¹⁰⁶ A'râf; 194

¹⁰⁷ Fâliha; 7

beşeriye içinde elmas gibi parladıklarına işaretler ki, onları taharri ve talep ve aramaya lüzum yoktur.”¹⁰⁸

Bir Arap şairi şöyle der:

ان الذى سمك السماء بني لنا بيتاً دائماً أعز وأطول

(Bizim için semanın derinliklerinde bir ev bina etti; ki, onun direkleri çok yüce ve çok uzundur.)

Mazî ve muzari ile ta'bir

Belâğatın şekillerinden ve kelamın muktezâ-yı hale mutabakatından bir tanesi de fiil-i muzari kastedilerek fiil-i mazinin veya fiil-i mazî kastedilerek fiil-i muzarinin ta'biridir. Bediüzzaman bu kaideyi ¹⁰⁹ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ örneğiyle açıklar. ÖZÜMÜNÖN fiil-i muzaridir ve maksud olan الَّذِينَ آمَنُوا dur. Aynı şekilde أُنزِلَ fiil-i mazidir. Maksud olan ifade fiil-i muzaridir. Yani: “Yünzilü” ifadesidir. Bediüzzaman şöyle devam eder:

“ أَنْزِلَ maddesi itibarıyla, Kur'an'a iman, Kur'an'ın Allah'dan nüzûlüne iman demek olduğunu gösteriyor. Kezalik Allah'a iman; Allah'ın vücûduna iman, ahirete iman, ahiretin gelmesine iman demektir.

“ أَنْزِلَ maziye delâlet eden heyeti itibarıyla, henüz nazil olmayanın nüzûlü, nazil olanın nüzûlü kadar muhakkak olduğuna işaretler. Maahaza, يُؤْمِنُونَ eki istikbal, أَنْزِلَ nin maziliğinden neşet eden noksanı telafi eder. Yani henüz nazil olmayan kısım, أَنْزِلَ nin şümûlü dahilinde değilse de, يُؤْمِنُونَ nin şümûlü altındadır. Bu tenzil meselesi, Kur'an'ın çok yerlerinde vuku' bulmuştur. Bazan mazi, istikbale misafir gider. Bazan da muzari; mazinin memleketine gelir. Bunda, çok latif bir belâğat vardır. Şöyle ki:

“Bir adam, kendisine göre henüz geçmemiş bir şeyi maziye delâlet eden sığa ile işittiği zaman, zihni heyecana gelir, ayılır; anlar ki, muhatap yalnız o değildir. Belki, arkasında muhtelif mesafelerde pek çok ayrı ayrı taifeler, saflar bulunmakla, kendisine tevcih edilen hitapları, nidaları, ilâhî hitabeleri, arkasında bulunan bütûn o taifeler işitir gibi zihnine gelir.”¹¹⁰

Atıf ve bunun terki

Bediüzzaman, cümlelerin birbirleriyle şiddetli bir ittisal ile bağlanması ve aralarında teânukun olması gibi hallerde Kur'an-ı Kerim'in atıf yoluyla cümleler arası irtibat kurmadığını söylemiştir. Bu durum şu âyetlerde kendini gösterir;

¹⁰⁸ İşârâtü'l-İcâz, 26

¹⁰⁹ Bakara; 4

¹¹⁰ İşârâtü'l-İcâz, 51-52

الم - ذَلِكَ الْكِتَابُ - لَارِيْبَ فِيْهِ - هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ¹¹¹ Bu cümleler birbirleriyle sımsıkı bağlıdır. Her birisi bir öncekiyle ve sonrakiyle tenasüb içindedir. Her birisi, bir diğere hüccet olarak gelmiştir. Neticede, yine her birisi, bir diğeri için hüccet olusunun birer neticesidir.

İşte bunlar, belâğat âlimlerinin karar kırdıkları esaslardır. Buna göre, cümlelerin atıfla takyid edilmesi, onların taşıdığı üzerine bir delil olmaktadır. Şöyle denilmiştir; "Atıf, taşıdığı iktizâ eder. Atıf, ancak bu şekilde cümleler arası bağlantı sebeplerinden birisi olmuştur."¹¹²

İltifat

Lügatte iltifat, yönelme, dönme anlamı taşır. Şöyle denir; "İltifettü iltifâten" veya "İltifettü ileyhi". Bunlarda yüzünü o şeye yönelttiği kastedilir.¹¹³

İstilahta: Kelamda gaibden hitaba veya tekellüme veya aksine intikal etmedir.¹¹⁴ Şu âyet-i kerimelerde olduğu gibi;

حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرِين بِيَوْمِ بَرِيحٍ¹¹⁵

وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَمَسَّاهُ¹¹⁶

İltifat, kelama güzellik katan ve nefislere yer ettiren soylu Arap üsluplarından birisidir. Çünkü bir üsluptan bir diğere geçiş, dinleyenlere heyecan ve hareketlilik getirir. Böylelikle bu ilim, Arapların indinde bir sanat haline gelmiştir.

Diğer âlimler gibi Bediüzzaman, Kur'ân-ı Kerim'de, belâğat yönüyle mucize oluş amacına yönelik olmasa da, çok sayıda iltifat üslubunun kullanıldığına işaret etmiştir. Bunlardan birisi, ^{أَيَّاكَ نَعْبُدُ} âyetinde geçer. Çünkü bu ifadeyle, önceki

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱﴾ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ifadesi dikkate alındığında, gaibden hitaba iltifat edilmiştir. Eğer iltifat gerçekleşmemiş olsaydı şöyle denilecekti; ^{أَيَّاكَ نَعْبُدُ}¹¹⁷

Tağlîb

Tağlîb, Arap dilinin sanatlarına açılan kapılarından birisidir. Araplar, bir şeyi bir başka şeye galib kılar ve bir hükmü bir başkasına aktarır. Aynı zamanda müzekkeri müennese galib kılarlar. Örnek olarak; Anne ve babaya "ebeveyn", Şems ve Ka-

¹¹¹ Bakara; 1-2

¹¹² İşârâtü'l-İcâz, 39

¹¹³ Lisânü'l-Arab, 2/84

¹¹⁴ Mu'cemü'l-Mustalahâtü'l-Belâgiyye, 94

¹¹⁵ Yunus; 22

¹¹⁶ Fâtır; 9

¹¹⁷ İşârâtü'l-İcâz, 15

mere "Kamereyn" denir. Aynı kural gereği, müfred kelimeyi, mürekkep kelimeye galip kılarlar. Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir'e "Ömereyn" denilmesi gibi.

Akıllı olan, diğerlerine galib kılınır. ¹¹⁸ يَذُرُّكُمْ فِيهِ (Sizleri böyle çoğaltır) âyetinde olduğu gibi. Buradaki hitap akıl sahibi insanları ve diğer hayvanları şamildir. Ancak akıl sahipleri hayvanlara nazaran ön planda olduğu için muhatap olarak onlar alınmıştır.

Bir başka âyette; ¹¹⁹ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِ (O hayvanlardan bazıları karnının üzerinde yürür) Burada kullanılan "men" zamiri akıllılara tağliben akıl sahibi olmayan hayvanlar için kullanılmıştır.

Bediüzzaman, tağlib konusuna örnek olarak ¹²⁰ عَلَمِينَ kelimesini gösterir. Bu kelime "Âlem" kelimesinin cem'idir ve Allah'ın dışındaki akıl sahibi olanlar ve diğerleri dahil bütün varlıklar için kullanılır. Bediüzzaman şöyle der:

" ¹²⁰ رَأَيْتَهُمْ لِي سَاجِدِينَ de olduğu gibi, burada da (âlemin lafzında) ukalâya mahsus cem' sığısıyla gayr-i ukalâ cem'edilmiştir. Bu ise, kavaide muhaliftir?

"Evet, âlemin ihtivâ ettiği uzuvların birer âkil, birer mütakellim sûretinde tasavvur edilmesi, belâğatın en makbul bir prensibidir. Zira, kâinatın 'âlem' ile tesmiyesi, kâinatın Sâniine olan delaleti, şehadeti, işareti içindir." ¹²¹

Kur'ânî tekrarlardaki belâğat

Kur'ân-ı Kerim'deki tekrarlar, onun belâğatıyla ve i'câzıyla çok yakından bağlantılıdır. Her ne kadar kıssalarda, ahkâmı veya müfredatta tekrarların olması sanat yönünden bir zorluk teşkil etse de, lafız ve manânın ifadesi itibarıyla, icâzen ve itnâben üslubta ve tasavvurda bir yenilik doğurmaktadır.

Tekrar, nefsi bir amacı yerine getirmektedir. Çünkü tekrar edilen şey, psikoloji ilmince kabul edildiğine göre, insan fiillerinin ve tepkilerinin sebebi olarak gösterilen şuûri olmayan melekelerle itibak etmektedir. Aynı özelliği pazarlamacıların ve tüccarların kullandıkları reklam araçları arasında da görmekteyiz. Zira bu insanlar, tesirli olabilecek mütenevvi ve münasib sûretlerde yaptıkları promosyonları devamlı tekrarlamaktadırlar.

Kur'ân-ı Kerim'de gelen tekrarlar, muamelat ve ahkama kıyasla daha ziyade akîdenin sağlamlaştırılması ve Hâlıkın birliğine yönelik bulunmaktadır. Bu tekrarlar, ehl-i ilim tarafından sıkıcı, hatalı ve sanata aykırı olarak görülmez. Tam tersine, bu tekrarlar belâğatidir ve muktezây-ı hâle mutabıktırlar. Kur'ân-ı Kerim tekrarlar aracılığıyla muhtelif makamlarda, yeni elbiseier içinde bir tek hakikati bizlere göstermektedir. Bu tekrarlar arasında en ufak bir teâruza rastlanmaz. Bilakis bunlar, tekâmülû ve bütünüğü sağlayıcı niteliktedirler.

¹¹⁸ Şûrâ; 11

¹¹⁹ Nur; 45

¹²⁰ Yusuf; 4

¹²¹ İşârâtü'l-i'câz, 18

Bediüzzaman, tekrar-ı Kur'âniye konusuna hakkıyla temas etmiş, bunda bir çok mânâ ve hükmün bulunduğunu belirtmiştir. Şöyle der:

" **الْحَمْدُ لِلَّهِ** cümlesi, her biri niâm-ı esasiyeden birine işaret olmak üzere, Kur'ân'ın dört sûresinde tekerrür etmiştir. O ni'metler de:

- 1- Neş'e-i ülä
- 2- Neş'e-i üläda bekâ
- 3- Neş'e-i uhrâ
- 4- Neş'e-i uhrâda bekâ"¹²²

İşte bu şekilde Bediüzzaman, tekrarlardaki esranı icmalı bir sûrette açıklamıştır. Ancak, tekrarın yerleri ve her bir tekrarın hedefi hakkında bir açıklama yapmamıştır. **الْحَمْدُ** maddesindeki mutlak tekrar sayısı, aslında bu sayıdan daha fazladır. Eğer kasdedilen **الْحَمْدُ لِلَّهِ** sığası ise, yaklaşık kırk defa tekrarlanmıştır.

Biz, Bediüzzaman'ın Kur'ân sûrelerinin başında yer alan şekliyle bu sığayı kasdetmiş olduğuna inanıyoruz. Ancak Fatıha sûresinin ilavesiyle bu rakam beşe çıkmaktadır. Bunlar:

- Fatıha Sûresi: **الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ**
- En'âm Sûresi: **الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**
- Kehf Sûresi: **الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا**
- Sebe' Sûresi: **الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**
- Fâtr Sûresi: **الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**

Bediüzzaman Kur'ân'daki tekrarlar konusuna temas ederken, takdirî olarak bir itiraz yöneltir ve buna şöyle cevap verir:

" **وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ** gibi pek çok âyetler tekerrür etmektedir.

Haibuki bu tekrarlar, belâğata münafidir, usanç veriyor?

"Cevap: Ey arkadaş! Her parlayan şey, yakıcı ateş değildir. Evet, tekrar ve tekerrür bazan usanç veriyor, fakat umumi değildir. Her yere, her kelama ve her kitaba şâmil değildir. Usanç verici addedilen pek çok zahiri tekrarlar, belâğatça istihsan ve takdir edilmektedir."¹²³

Teşbîh

Teşbih lügatte, "benzetme" demektir. "**Hâzâ şebihe hâzâ**" (Bu buna benzer) şeklinde kullanılır. İstilahta ise; Mütetekellimin (konuşanın) kasdı doğrultusunda bir sıfatın veya daha fazlasının aralarındaki iştiraktan dolayı iki veya daha fazla şey arasında benzerlik kurmaktır.

¹²² İşârâtü'l-İcâz, 16

¹²³ İşârâtü'l-İcâz, 31

Teşbih, Arapların nazarında soylu bir üsluptur. İki şey arasında bir benzerlik kurulurken vuzûh ve mübalağa ile mevsuf (sıfatlandırılan) hakkındaki sıfatın isbatını hedefler. Şöyle denildiği gibi; “*Fülânün tüşbihü fülânen fi't-tûl*” (Falân falancaya uzunlukta benziyor.) veya “*İnne'l-arda tüşbihü'l-kürate fi's-şekli*” (Dünya şekil olarak topa benziyor). Bu örnekler konuyu gayet açık ve vâzih bir şekilde açıklamaktadır.

Bediüzzaman, temsili Kur'ân-ı Kerim'deki en önemli belâgat ve i'câz yönlerinden birisi olarak görür. Çünkü bunun vasıtasıyla vehim akla mağlub olur, hayal fikre inkıyad etmeye mecbur kalır. Böylelikle gâib hâzir hale gelir; ma'kul olan hissedilir olur; mânâ mücessemleşir. Bununla müteferrik (parçalı) mecmû'; karışıklar birbirine meczolmuş; muhtelifler müttehid; münkâtî'lar (birbirinden kopuk olanlar) muttasıl (bitişik); uzlettekiler müsellaah (techizatlı, silahlı) hale gelir.¹²⁴

Bediüzzaman'a göre teşbihin amaçları şunlardır:

1- Temsil medih makamındadır. Tıpkı şu âyette Ashab-ı Resûlüllah için sözkonusu olduğu gibi; “onların İncil'deki vasıfları ise şöyledir: Onlar filizini çıkarmış, sonra giderek kuvvet bulmuş, kalınlaşmış ve gövdesi üzerinde yükselmiş bir ekine benzer ki, ekincilerin pek hoşuna gider.”¹²⁵

2- Temsil zemm makamındadır. Şu âyette olduğu gibi; “onların hali köpeğe benzer: Üstüne varırsan dilini çıkarıp solur; kendi haline bıraktığında yine dilini çıkarıp solur.”¹²⁶

3- Temsil, ihticâc (hüccet gösterme) ve istidlal makamındadır. Şu âyete olduğu gibi; “O münafıkların hali, karanlık bir gecede ateş yakan kimsenin durumu gibidir ki, ateş tam onların çevresini aydınlatmışken, Allah birden nurlarını alıp götürmüştü ve onları karanlıklar içinde bırakmış; onlar da artık hiç bir şeyi göremez olmuşlardır.”¹²⁷

4- Temsil, azametın beyanı esnasında iftihar makamındadır. Şu âyette olduğu gibi; “Onlar Allah'ın kudret ve azametini hakkıyla bilemediler. Halbuki kıyamet gününde yeryüzü bütünüyle Onun tasarrufundadır; gökler de Onun kudretiyle dürülmüştür.”¹²⁸

5- Temsil, i'tizâr makamındadır. Şu âyette görüldüğü gibi; “Dediler ki; Bizi çağırдыңın şeye karşı kalplerimiz örtülüdür; kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır.”¹²⁹

6- Temsil, vaaz makamındadır. Şu âyette görüldüğü gibi; “..O bir yağmura benzer ki, bitirdiği ekin çiftçilerinin hoşuna gider; sonra kuruyuverir de, onu sararmış görürsün; derken saman olup çıkar.”¹³⁰

7- Temsil, vasıf makamındadır. Şöyle ki; “Görmez misin, kelime-i tevhidi Allah nasıl hoş bir ağaca benzetmiştir ki, onun kökü sabit, dalı ise semadadır. O güzel

124 İğârâtü'l-i'câz

125 Fetih; 29

126 A'râf; 176

127 Bakara; 17

128 Zümer; 67

129 Fussilet; 5

130 Hadid; 20

ağaç, Rabbinin izniyle her an meyvesini verir. Allah böylece insanlara misaller verir ki, düşünlüp öğüt alsınlar.”¹³¹

Bediüzzaman temsili şöyle tarif eder; “Sonra, esâs-ı temsil, teşbihtir. Teşbihin şe'ni hiss-i nefret, rağbet, meyelân, kerahiyet, hayret ve heybetin tahrikidir.”¹³²

Bir başka yerde ise şöyle der; “İ'lem eyyühei-azîz! Kur'ân-ı Mu'cizül Beyan, hakikatleri durub-u emsal ile beyan ediyor. Çünkü daire-i ulûhiyete ait hakaik-i mücerrede, daire-i mümkünatta, ancak misaller ile temessül ve tavazzuh eder. Mümkün ve miskin olan insan da, daire-i imkânda misallere bakarak, fevkinde bulunan daire-i vücubun şüünatını, ahvalini düşünür.”¹³³

4. BÖLÜM

Bediüzzaman'ın metodu, üslûbu ve istilâhları

Bir araştırmacı, Bediüzzaman'ın takip ettiği ilmi metodu belirlemede büyük bir zorlukla karşılaşır. Ne var ki, terbiye ve hareket tarzı açısından takip ettiği metod, güneş gibi bütün vuzûhuyla kendini gösterir. O, bir âlim, bir fakih, bir müfessir ve bir müceddiddir. Hakka ve sırat-ı müstakîme çağırır. İfrat ve tefritten uzak vasat yolu kendine metod edinmiştir. Bu metoddan bahsetmek için ayrı bir çalışma yapılması gerekir.

Bediüzzaman'ın te'lifat yaparken takip ettiği metoda gelirse, bunda çeşitli yönler, müteaddid gayeler bulunmaktadır. Çünkü ortaya çıkardığı eserler, hem birer ahlak kitabıdır, hem akîde kitabıdır, hem tefsir ve ulûm-u Kur'ân kitabıdır, hem belâgat, sarf ve nahiv, lûgat kitabıdır, hem İslâmî düşünce kitabıdır, hem sîret-i Nebeviyye ve ulûm-u hadîs kitabıdır ve benzeri enva-i maarife dair ki-taptırlar.

Te'lif ettiği eserlerinde Bediüzzaman'ın takip ettiği metod umûmi bir özelliğe sahip olmakla birlikte, bazı belirgin özelliklere sahiptir. Bunlardan bazıları:

1- Bediüzzaman zikrettiği konularda, ilim tahsilinde bulunduğu gençlik yıllarında edindiği bilgi birikimine dayanmaktadır. Bir çok te'lif eserinde muayyen bir kaynağa dayanmaz, çok azına müracaat eder. Bu ise onun zihninin kuvvetini, bilgi birikimindeki derinliği ve bilgileri kullanmadaki sür'atini gösterir. Diğer yandan bizleri şaşırtan bir diğer husus, onun telifatlarından çoğunu, matbu' bir müracaat kaynağına bakmaksızın, araştırmacılar için hazırlanmış kütüphanelere gitmeksizin hâşimanelerde veya savaş meydanlarında yazmasıdır. Bediüzzaman'da görülen bu ilmi kabiliyetin bir çok sebeplerinden birisi, kanaatimizce, ilim ve mârifet konusunda Allah'a karşı olan takvasıdır. Bu özellik onda ruhî haller, ruhânî izler ve safâ-i İllâhî bırakır ki, tıpkı şu âyetin masadakı olarak kalbinden ekser ilimler zuhur eder:

¹³¹ İbrahim; 24-25

¹³² İshârâtü'l-İcâz

¹³³ Mesnevi-i Nûriye, 96

"Allah'tan korkun. Allah size böylece ilim öğretiyor, dünyada ve ahirette sizi sadete ulaştırarak hükümlerini ders veriyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."¹³⁴

2- Bediüzzaman'ın metodundaki özelliklerden birisi, Kur'an-ı Kerim'e hizmet, İslâmiyete davet yolunda modern ilimleri ince bir şekilde kullanması, böylelikle Kur'anî nasları muasır anlayışa uygun ve ikna edici, hem öğretenin hem de öğrenenin gönülden teslim olacağı şekilde yorumlamasıdır.

3- Mezkur metodun bir diğer özelliği, mesâil-i şeriâtın ortaya konulmasında ve bu doğrultuda dâvet ve nasihatın gerçekleştirilmesinde gözlenen şümüliyetidir. Bediüzzaman'ın te'lif ettiği eserler bir aydına, bir amîye ve bir âlime aynı anda hitap etmekte, bunlardan her birisi kendine münasib şekilde ondan kâmil bir ifade çıkarılmaktadır. Bu eserler, umûmen ve husûsen bütün insanlara şâmil olacak şekilde hitab eder. Her bir okuyucu, konumu ne olursa olsun, Bediüzzaman'ın başkasına değil sadece kendine hitap ettiğini düşünür.

4- Gördüğümüz kadarıyla, muhtelif meselelerde te'lif edilen eserlerin çoğunluğu, bir tek nehre dökülmekte, oradan bir tek denize ulaşmaktadır. O da Kur'an-ı Kerim'dir. Bu eserlerin tamamı, tefsîrî, i'câzî, ahlâkî, akâidî, lügavî, teşriî, aklî, felsefî, tarihî, iktisadî ve diğer ilimler açısından Kur'an-ı Kerim'in hizmetine sunulmuştur.

5- Bediüzzaman'ın takip ettiği metodun ön mümeyyiz vasıflarından birisi, gayet kesin, müdellel ve muknî bir şekilde ehl-i dalalete ve inkarda inad edenlere gerekli cevapları vermesi, hasımlarını susturması, onları zahiren olsun, batinen olsun hakki itiraf etmeye çağırmasıdır. Bu yolla İslâmî düşüncüyü müdafaa etmiş, Kur'an düşmanlarınca atılan şüphe tohumlarını izale etmiştir.

Bediüzzaman'ın lügavî meselelerdeki metodu

Bediüzzaman'ın ana dili Arapça olmamasına rağmen, gayet cesurane bir şekilde Arap dilini müdafaa ettiğini görmekteyiz. Bu hal bizlere, onun sarf ve nahiv ilimlerindeki derinliğini, küçük yaşlardan itibaren lügaten ve belâğaten ulaştığı yüksek seviyeyi açıkça gösterir. Aynı zamanda yazdığı kitaplarında, mesâil-i lügaviye alabildiğine çok yer vermiştir.

Arapçaya olan derin sevgisinden dolayı, bunun başına gelen bazı durumlar onu üzer. "Araptan olmayan dahîl ve tufeylî ve acemîler, belâğat-ı Arabiyede üdeba sırasına geçmeye çalışıklarından, iş çığırından çıktı."¹³⁵ şeklinde bu gelişmelerden yakınmaktadır.

Bediüzzaman'ın Arapçaya olan bu yakınlığının bir belirtisi olarak, bazı eserlerini Türkçe ve Kürtçe değil de doğrudan Arapça olarak te'lif etmesini gösterebiliriz. *İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânni'l-İcâz* isimli eseriyle, çeşitli Arapça risalelerden oluşan *El-mesneviyyü'l-Arabiyyü'n-Nûrî* ve sayın İhsan Kasım es-Sâlihî'nin bu iki eseri tahkik ederken yazdığı mukaddemesinde belirttiği bazı eserleri buna örnek gösterebiliriz.

Bediüzzaman'ın Arapça'ya olan bu tutkusu, Allah'ın Arapça olarak indirdiği Kur'an-ı Kerim'e ve yine Allah'ın bütün insanlığa nezîr ve beşîr (uyarıcı ve müjdele-

¹³⁴ Bakara, 282

¹³⁵ Muhakemât, 78

yici) olarak gönderdiği Hz. Muhammed'e (a.s.m.) olan sevgisinden kaynaklanmaktadır.

Bediüzzaman'ın mesail-i lügaviyede ortaya koyduğu metodun bazı mümeyyiz vasıfları bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

1- Ana kaynak eserlere ve büyük âlimlere dayanmıştır. Zemahşeri'nin *Tefsir-i Keşşâf*'ına, Sibeveyh'in kitabına, Sekkâki'nin *Miftâhü'l-Ulûm*'una, Cürcânî'nin *Delâ-ilü'l-'câz*'ına¹³⁶ ve daha bir çok önemli şahsiyete ve eserine istinad etmiş, küçük yaşlarda çoğunu hıfzettiği bu eserlerden bir çok meselenin izahında faydalanmıştır.

2- Arapçadan, onun inceliklerinden, nahivden, Arapça cümlelerin i'rab vecihlerinden, âyât-ı Kur'âniyedeki nazmın belâğatındaki i'câzdan ve âyetlerin birbirleriyle olan irtibatında çok yerde bahsetmektedir. Bu açıdan Zemahşeri'nin *Keşşâf*'ındaki üslubundan etkilenmiştir.

3- Bediüzzaman'ın belâğat açısından i'câz-ı Kur'an'ı beyan metodu, nazm-ı Kur'anî üzerinde yoğunlaşmıştır. Tefsir ettiği hiç bir âyet yoktur ki, o âyeti sarih bir şekilde nazm yönünden ele almasın. Ayetteki kelimeleri birbirleriyle irtibatlandırır. Sonra aynı âyetin mâkablî ve mâba'diyle bağlantılı yönlerini gösterir. Daha sonra da, bu irtibatlar üzerine ahlak, akîde ve teşriî konularında manevî emirler bina eder.

4- Said Nursî, belâğat-ı Kur'an'dan bahsederken, nahv-i Arabîye istinad eder. Çünkü o, Arap dilindeki kaidelerden çıkan belâğatı anlamak için nahiv ilmini temel kabul eder.¹³⁷

5- Bediüzzaman lûgat, nahiv ve belâğat kaidelerini açıklarken Kur'an âyetlerini şahid olarak gösterir. Şiir veya nesr gibi diğer kaynakları daha az delil olarak kullanır.

6- Bediüzzaman, bediî güzelliklerin zikrini az olarak kullanır. Çünkü; "Fenn-i maânî ve beyanın mezâyâsının belâğatçe mühim bir şartı, kasten ve amden garazın cihetine emârât işaret ve âlâmâtın nasbıyla kasd ve amdini göstermektir. Fenn-i bedhiin ve tezyinat-ı lafziyenin şartı ise, tesadüf ve adem-i kasddır. Veyahut tesadüfi gibi tabiat-ı mânâyâ yakın olmaktır."¹³⁸

7- Çoğunlukla Bediüzzaman, belâğat düşüncesine yakınlaştırmak için emr-i manevîyi hissi bir şeye benzetir. Besmelede ve Fatiha sûresinin başında gelen الرَّحْمٰن ve الرَّحِیْم isislerinin zikredilişini şu benzetmeyle açıklar; "Evet, kaşlar göze, gem ata mütemmim oldukları ve onların noksanlarını ikmal ettikleri gibi; küçük nimetler de, büyük nimetlere mütemmimdirler. Ve keza, büyükten beklenen menfaat, küçüğe mütevakkıf ise; o küçük, büyük sırasına geçer; o büyük dahi, küçük hükümünde kalır. Kilit ile anahtar, lisan ile ruh gibi."¹³⁹

Bediüzzaman'ın üslubu

¹³⁶ İşâratü'l-'câz, 44

¹³⁷ Muhakemât, 79

¹³⁸ Muhakemât, 100

¹³⁹ İşâratü'l-'câz, 15-16

Bediüzzaman Said Nursî'nin telifatında takip ettiği üslup, birçok edip ve âlimce uygulanıp, yaşadıkları asırda bu üslup vasıtasıyla ayrıcalıklı bir yere geldikleri esaslı ve köklü bir üsluptur. Bediüzzaman bizzat kendisini, iki ayrı merhaleden iki ayrı sıfatla vasfetmiştir. Risalelerini telife başlamadan önceki zaman olan 1926 senesine kadarki "Eski Said" dönemi; ikincisi de, Risâle-i Nur'u telife başlamasından itibaren yaşadığı "Yeni Said" dönemi.

Bu iki ayrı merhaleden Bediüzzaman'ın takip ettiği üslupların farklı olduğunu görmekteyiz. O, birinci merhaleden gayet icâzlı ve muhtasar bir üslup benimsemiştir. Çünkü yaşadığı dönem olan I. Dünya Savaşı yıllarının ilk zamanlarındaki şartlardan etkilenmiştir. Bu esnada Bediüzzaman, bu harb esnasında bir savaşçı ve önde gelen kumandanlardan birisiydi. İşte bu dönemde, yanında hiç bir müracaat kaynağı olmaksızın bir eser telifine başlamıştı. Bu öyle bir eserdi ki, icâz ve ihtisar yönüyle diğerlerinden farklı özelliklere sahipti. Zira o şartlar, şerh ve izaha izin vermiyordu.

Bu dönemde, gayet zeki olan kendi talebelerinin derece-i fehmlerini düşünüyordu; başkalarının anlamalarını düşünmüyordu. Kullandığı ibareler lafız itibarıyla öyle kısaydı; ancak, şerh ve izaha ihtiyaç olacak bir çok mânâyı da içinde bulunduruyordu.

Yine bu dönemde Bediüzzaman, Kur'an'ın dilindeki, nazmındaki ve icâzındaki uzun uzun ibarelere ihtiyaç duyulan ince meselelerden bahsediyordu. Bunu yaparken, kelimelerden mürekkep mânâlarda son derece kısıtlı ibareler kullanıyordu. Bu özelliklerin tamamını *İşârâtü'l-İcâz* isimli eserinde görmekteyiz. Mezkur eser, büyük kısmını ancak ehl-i ihtisâsın anlayabileceği icâzlı ve dakik nükteler ihtiva etmektedir.¹⁴⁰

İkinci dönemde ise (Yeni Said dönemi), geniş ibareler, şerhler, tafsilatlar, çok sayıda taksimatlar, teşbihatlar, konunun müfredatına dair açıklamalar alabildiğine kendini gösteriyordu. Bunu yaparken, bütün talebelerinin anlayabileceği, hatta bütün insanların kavrayabileceği bir ifade tarzını benimsemişti. Neticede çokları bundan etkilenerek, onun yolundan yürümeye başladılar. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Risâle-i Nur, ilimlerden ve hayat kanunlarından hareketle çevresinde büyük bir kitle teşekkül ettirmiştir.

Onun görüşüne göre; "Kelâmın selaseti ise: Bir derece hissiyattan tafrahlık ve iş-tibak etmemek; ve tabiatî taklid; ve harice temessül; ve mesil-i garazda sedad; ve maksad ve müstekarrın temeyyüzdür. Şöyle ki: Kelâmda hissiyat da tamam olmadan çifte atmak, başkasıyla meczetmek, selasetini tağyir eder."¹⁴¹

Bediüzzaman üslupları üç kısma ayırır:

"Birincisi: Üslûb-u mücerreddir. Seyyid Şerîf'in ve Nasıruddin Tûsî'nin sade olan ma'raz-ı kelâmları gibi.

"İkincisi: Üslûb-u müzeyyendir. Abdülkâhîr'in 'Delâilü'l-İcâz' ve "Esrâr'ul-Belâ-ğâ'sındaki müşâ'şa ve parlak kelâmı gibi.

¹⁴⁰ *İşârâtü'l-İcâz*, 3

¹⁴¹ *Muhakemât*, 96

"Üçüncüsü: Üslûb-a âlidir. Sekkâki ve Zemahşeri ve İbn Sina'nın bazı muhtem kelâmları gibi."¹⁴²

Bediüzzaman, kendi nefsinin bu üslûplardan üçüncüsüne çekinerek koyuyor ve şöyle diyor; "Şu kitabın mealindeki Arabiyyü'l-ibare, lasiyyema makale-i salisedeki müşevveş fakat muhkem parçaları gibi. Zira mevzuun ulviyeti şu kitabı üslub-u âli'ye ifrağ etmiştir. Yoksa benim san'atımın te'siri cüz'îdir."¹⁴³

Belâğat ve lügat yönüyle yorumlama

Bediüzzaman, Kur'an-ı Kerim'deki i'câz-ı lügavinin kuvvetini izhar edebilmek için, bazı nassları ele almakta, belagat ve lügat yönleriyle bunların tahlilini ve yorumunu yapmaktadır. Bunun bir örneği şu âyettir:

وَلَعْنٌ مَسْتَهْمَةٌ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ¹⁴⁴

Bu âyet-i kerimde, zikrediler azabın azlığıyla birlikte şiddetli bir korkutma, inzâr ve tahvif bulunmaktadır.

Bediüzzaman'a göre bu kelâmdaki maksad ve esas, pek az bir azab ile fazla korkutmak vardır ve bu kelâmda olan mezkur kelimeler ve kayıtlar, tamamen o maksadı takviye için çalışırlar. Şöyle ki:

1- Şek ve ihtimali ifade eden ان şartiye olup, azabın azlığına ve ehemmiyetsizliğine işaretler.

2- نَفْحَةٌ sığasıyla ve tenviniyle azabın ehemmiyetsizliğine îmadır.

3- مَسْ kelimesi, azabın şedit olmadığına işaretler.

4- Teb'izi ifade eden مِنْ ,

5- Ve şiddeti gösteren "Nekâl" kelimesine bedel, hiffeti îma eden نَفْحَةٌ kelimesi,

6- Ve رَبِّ kelimesinden îma edilen şefkat, hepsi de azabın killet ve ehemmiyetsizliğine işaret etmektedir.¹⁴⁵

Belâğat ve nahiv yönüyle yorumlama

Genab-ı Allah şöyle buyurmuştur; "Zâlike'l-Kitâbü lâ-raybe fih"¹⁴⁶

Bediüzzaman bu âyetin bütün müfredatındaki terkiib ve muhtevasıyla gayet ince bir belâğî maksat gizlediğini söyler. Bunu şöyle açıklar:

"1- ذَٰلِكَ kasem olduğu cihetle, Kur'an'ın azametine ve altında müstetir,

gizli o mezkur letaif cihetiyle, dâvânın isbatına işaret eder. Ve keza, ذَٰلِكَ zât ile

142 Muhamekât, 98

143 A.g.e.

144 Enbiya; 146

145 İşârâtü'l-i'câz, 37

146 Bakara; 2

sıfatı gösteren bir işaret olması itibarıyla hem Kur'an'ın azametine, hem azameti isbat eden sıfat-ı kemaliyeye işaret eder. Ve keza, ذٰلِكَ işaret-i hissiyeye mahsus iken, işaret-i akliyede kullanılması, tazim ve ehemmiyeti ifade ettiği gibi, makul olan Kur'an'ı, mahsus sûretinde göstermesi, Kur'an'ı, ezhan ve enzânın nazarı dikkatine arz etmekle tesettürü icab eden hile, za'fiyet ve çirkin şeylerden münezzehtir olduğunu izhar ve itiraf ettirmektedir. Ve keza, ذٰلِكَ nin 'lâm' vasıtasıyla ifade ettiği bu'd, Kur'an'ın kemaline delâlet eden uluvv-ü rütbesine işaret eder.

"2- Ve keza اَلْكِتَابُ deki 'el' hasr-ı örfiyi ifade ettiğinden, Kur'an'ın azametini ve başka kitapların mehasinini cem'etmekle onların fevkinde olduğuna işaret eder. Ve keza 'Kitâb' tabiri, ehl-i kıraat ve kitabetten olmayan bir ümmânin mahsülü olmadığına işaret eder.

"3- Ve keza لَا رَيْبَ فِيْهِ zamirinin her iki ihtimaline binaen Kur'an'ın kemalini isbat ediyor veya te'kid eder. Ve keza, istiğrakı ifade eden لَ Kur'an'ın her köşesinde remz ve her yerinde zikredilen deliller, bürhanlar, hücumla gelen şek ve şüpheleri def' ile, Kur'an'ın o gibi lekelerden münezzehtir olduğunu ilan eder.

"4- Ve keza, zarfiyeti ifade eden فِيْ tabiri, Kur'an'ın sathına ve zahirine konan şek ve şüphe varsa, içerisindeki hakikî ile defedilebileceğine işaret eder."¹⁴⁷

Belâğata dair bazı uygulamalar

Allah-u Teala şöyle buyurur; ¹⁴⁸ فَمَا رِبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

Bediüzzaman bu âyetten aşağıda gelen belâğatla ilgili hükümleri çıkarır:

"Yani, 'ticaretlerinin kân olmadı.' Akıllı bir tüccarın, kân olmayan bir alış-veriş girişmemesi lâzım olduğuna ve kân olmamasıyla beraber, re'sûlmâlin de elzem ve evlâ olduğuna işaret eder. Onların bu ticaretlerinde, ne eczâsında, ne ahvâlinde ve ne vesâitinde, ne cüz'î ve ne de küllî bir fayda bulunmadığına işaret eder. Evet, bazı ticaretlerde matlûb kâr olmasa da, ahvalinde veya vesâitinde az çok bir fayda olabilir. Fakat bu ticaret ise şerr-i mahzdır, faydalardan tamamen mahrum bir zardır."¹⁴⁹

¹⁴⁷ İşâratü'l-İcâz, 88-89

¹⁴⁸ Bakara; 16

¹⁴⁹ İşâratü'l-İcâz

Bazı inceleme sonuçları

Fikirleri, ilimleri ve tasnifatıyla ilgili Bediüzzaman'la olan derin bir yolculuktan sonra, bu şahsiyetin, eski-yeni bir çok sahada geniş bir ilme sahip olduğu sonucuna ulaştım. Onda gördüğüm bir takım üstün husûsiyetleri şöylece sıralayabilirim:

1- Onun, değeriendirilmesi ve ihtimam gösterilmesi gerekli nahvî (gramer açısından) bazı içtihadları vardır.

2- Lüğavî ve eski terkiplerle ilgili kullanımları, büyük ihtimalle ehl-i ihtisâsın çoğuna gizli kalmış kullanımlardır.

3- Her ne kadar kendinden öncekilerce zikredilmemiş olsa da, kendine has bazı nahiv, lüğat ve belâğat ıstılahları bulunmaktadır.

4- İcâz-ı Kur'ânînin beyanında nahiv ve belâğat kurallarından istifade etmiştir.

5- Kuvvet-i ilmi ve itihâtle ilimlerin inceliklerine ulaşabilmiş, bu alanda geçmişteki büyük âlimlere ait de olsa, bir fikri gerektiğinde reddetmekten kaçınmamıştır. Örneğin, Harîrî'nin telif ettiği Makâmât isimli eserin 116. sayfasındaki bazı tespitle-rini Muhâkemât isimli eserinde reddetmiştir.

6- Doğrudan Arapça olarak telif ettiği eserlerinde, içinde yaşadığı şartların etkisine ve dilinin Arapça olmamasına rağmen, üslûb, siyâğat, terkip ve metod açısından geçmiş ulemânın kitaplarındaki seviyeden aşağı değildir.

7- O, nahvi belâğat-ı Kur'ânîyenin anlaşılmasında bir temel olarak kabul etmiştir.

8- Bediüzzaman ilmi hayatına, temel metinler ve şerhlerini tedris ederek başlamıştır.

9- Kur'ân-ı Kerim'in dili olması hasebiyle, Arapçaya aşık derecesinde bir muhabbeti vardır.

10- Arap lisanındaki asâletin, bazı Arap olmayanların müdahaleleri ve kendilerinden bazı şeyler katmalarıyla giderek kaybolmasından büyük üzüntü ve teessür duymuştur.

Bazı tavsiyeler

Bediüzzaman'la ilgili çalışmaların, sadece ticari maksatlarla onun eserlerini neşretmekle kısıtlı kalmamasını ve aşağıda gelen iki şartın gerçekleştirilmesini tavsiye ediyorum:

Evvelen: Bediüzzaman'ın eserlerine büyük bir titizlikle eğilerek, muhkem bir şekilde tasnif edilmesi; her bir esere, ondaki ulûm ve maârif hakkında ne varsa gösteren ilmi bir fihristin yapılması, bununla birlikte kapalı kalan bölümlerin şerhedilmesi.

Sânîyen: İlm-i nahv ve belâğat noktasında odaklaşan ulûm-u Aarabiyye alanında Bediüzzaman'ın durumu ve başarısıyla alakalı bazı mütehasıs çalışmaların ortaya konulması. Yüksek tahsil yapan talebelere tavsiyem, belâğat ve nazm-ı Kur'ânî yönleriyle Bediüzzaman'ın düşünce yapısı konusunda araştırma yapmalarıdır.